

TARTU ÜLIKOOLI NARVA KOLLEDŽ
ÜHISKONNATEADUSTE LEKTORAAT

Marina Jakovenko
**NARVA LINNA GÜMNAASIUMI LÕPETEJATE KARJÄÄRIVALIKUID
MÕJUTAVAD TEGURID**
Lõputöö

Juhendaja Nelly Randver

NARVA 2014

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõtteliste seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....
/töö autori allkiri/

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marina Jakovenko

(sünnikuupäev: 17.04.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose NARVA LINNA GÜMNAASIUMIDE LÕPETEJATE KARJÄÄRIVALIKUID MÕJUTAVAD TEGURID, mille juhendaja on Nelly Randver,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Narvas, 11.08.2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS	6
1. KARJÄÄRI PLANEERIMISE TEOREETILISED ALUSED	8
1.1. Mõisted karjäär ja karjääriplaneerimine	8
1.2. Donald E. Super elutee-eluruumi teooria põhiseisukohad	9
2.1. Sisemised tegurid ehk isiksuseomadused karjääriplaneerimist mõjutava faktorina	11
2.1.1. Iseloom, temperament ja enesehinnang karjäärivalikute mõjutajana.....	11
2.1.2. Väärtused ja vajadused	13
2.1.3. Huvialad ja hobid karjäärivalikute mõjutajana	14
2.1.4. Võimed ja oskused.....	15
2.2. Karjäärivalikuid mõjutavad välised faktorid	17
2.2.1 Vanemate roll noore karjäärivalikute tegemisel.....	17
2.2.3. Sõprade mõju karjäärivalikule	20
2.2.4. Meedia mõju karjäärivalikute tegemisel.....	21
3. URIMISTÖÖ EESMÄRK, MEETODIKA JA VALIM	23
3.1. Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused	23
3.2. Valim ja eetiline aspekt	23
3.3. Uurimismeetodi valik ja põhjendus.....	23
4. UURIMISTÖÖ ANALÜÜS	26
4.1. Karjäärivalikuid mõjutavad välised tegurid.....	26
4.1.1. Vanemate hariduse mõju noorte karjääri valikule.....	26
4.1.3. Kooli mõju noorte karjäärivalikutele.....	29
4.1.4. Karjäärinõustamise roll õpilaste karjäärivalikute tegemisel	31
4.1.5. Klassijuhataja mõju abiturientide karjäärivalikutele	31
4.1.6. Sõprade mõju noorte karjäärivalikutele.....	32
4.1.7. Massimeedia mõju noorte karjäärivalikutele	33
4.2. Sisemise teguri mõju abiturientide karjäärivalikule.....	34
4.2.1. Noorte arvamus oma enesehinnangu kohta	34
4.2.2. Väärtused ja vajadused karjäärivalikuid mõjutavate teguritena.....	35
4.2.3. Ainevaldkondade mõju noorte karjäärivalikule	36
4.3. Noorte tulevikuga seotud karjääriplaanid ja regionaalne sidusus.....	38
KOKKUVÕTTE	42
SUMMARY	45

KIRJANDUS	46
LISAD	51
LISA 1. Karjääriplaneerimise teoreetilised paradigmad.....	51
LISA 2. Ankeetküsimustik. Narva linna gümnaasiumi lõpetajate karjäärivaliku mõjutavad tegurid	54

SISSEJUHATUS

Karjäärivalik on tulevikku suunatud otsus, mida iga inimene oma elus teeb. See otsus on vastutusrikas, sest sellest sõltub noore inimese tulevase elu edukus ja areng.

Tavaliselt seisab nooruki ees karjäärivaliku probleem gümnaasiumi lõpus. See on aeg, millal noortel tuleb teha konkreetseid otsused oma tulevikku puudutavates küsimustes. Gümnaasiumiõpilasele tähendab karjääri planeerimine enamasti edasise haridustee valimist, aga ka töökogemuste saamist ja huvitegevust, enese arendamist erinevate tegevuste kaudu (Aljas jt. 2011: 171).

Keskkooli või gümnaasiumi lõpetavat noorukit valdab lõputunnistuse kättesaamisel meeletu vabadustunne, aga samas tekib ka kahtlus ja hirm. Mis saab edasi? Sellele küsimusele saab vastata noor ainult ise, ehkki ta arvab sageli, et see on lahendamata mõistatus. Siiski on igaühes endas vastus olemas, see tuleb vaid üles leida ja ära tunda.

Elukutsevaliku tegemine on eriti raske ja pingeline otsus gümnaasiumilõpetajate jaoks. Noortel puudub elu- ja töökogemus, neil pole täpset ettekujutust, kelleks nad saada tahavad, missugused elukutsed on tänapäeval aktuaalsed ja võivad neile tagada sobiva töökoha.

Teema on aktuaalne, sest iga noore inimese elus jõuab kätte hetk, millal on vaja vastu võtta oma tulevikuga seotud otsuseid. Tulevikuplaanide tegemiseks vajab nooruk teadmisi, oskusi ja kogemusi, mida saavad talle anda ja pakkuda täiskasvanud, kuid noortel on liiga vähe elukogemusi, nad ei tunne end enesekindlana. „Õigesti valitud elukutsest sõltub isiksuse identiteedi ning arengu lähtekoht“ (Jamnes, Savisaar 1988: 5).

Tavaliselt on noorte karjääriga seotud teadmised kaootilised, sageli puudub neil info võimalike valikuvariantide kohta. Mägi ja Nestori poolt 2012. aastal läbi viidud uuring, mis oli suunatud noorte karjäärivalikute küsimustele, näitas, et enamik Eesti gümnaasiumilõpetajatest soovib oma õpinguid jätkata (70%). Noorte erialavalikud ei ole enamjaolt selgelt välja kujunenud. Paljud vastajad olid nõus loobuma oma esialgsest eelistusest, kui soovitud erialale sissesaamine ei peaks õnnestuma või kui rahaliselt toetataks mõnda teist valikut. Noored näivad olevat veendunud, et kõrgharidus on parim valik isegi siis, kui valdkonna- või erialaeelistuse vallas valitseb ebaselgus. (Mägi, Nestor 2012: 5)

Lõputöö aktuaalsus seisneb selles, et Narva linnas pole abiturientide karjäärivalikuid ja neid mõjutavaid tegureid uuritud. Uuring toetub 12. klassi noorte seas läbi viidud küsitluse tulemustele.

Lõputöö eesmärk on uurida, millised tegurid mõjutavad noorte karjäärivalikuid pärast keskhariduse omandamist. Lõputöö uurimisküsimused on:

- kuidas sisemised tegurid mõjutavad noorte karjäärivalikuid;
- millised välised tegurid mõjutavad karjäärivalikuid teoreetilistele seisukohtadele toetudes;
- milliseid infoallikaid kasutavad noored, et saada informatsiooni oma karjäärialaste valikute tegemiseks;
- kuidas noored kavatsevad seostada oma karjääri kodukohaga.

Lõputöö teoreetiliseks lähtekohaks on Donald E. Super'i elutee - eluruumi- teooria, mis kirjeldab karjääriarengut inimese eluteel. See teooria ühendab eluetappide psühholoogia ja sotsiaalsete rollide teooria, luues tervikpildi mitmete rollidega karjäärist.

Töö esimeses osas käsitletakse teoreetilisi seisukohti, mis on karjäär, antakse ülevaade karjäärivalikute teooriatest ning kuidas erinevad autorid seda küsimust käsitlevad. Teises osas kirjeldatakse, millised sisemised ja välised tegurid mõjutavad karjäärivalikuid. Kolmas osa kirjeldab uuringu eesmärke, ülesandeid, valimit, uurimismeetodit ja uurimistulemuste analüüsi. Neljandas osas analüüsitakse uuringu tulemusi, tuuakse esile järeldused ja ettepanekud.

1. KARJÄÄRI PLANEERIMISE TEOREETILISED ALUSED

1.1. Mõisted karjäär ja karjääriplaneerimine

Sõna „karjäär” tänapäevases käsitluses on Eestis kasutusel juba üle kümne aasta, 90-ndate lõpust. Karjäär on inimese elukestev haridus- ja tööalane areng kõigi tema elu rollide omavahelises kooskõlas (*Rajaleidja 2013*). Karjäär on kujunemise, arenemise, muutmise ja võimaluste voolus kulgemise tee (Lehtsalu 2007: 10).

Karjääri käsitatakse tihti kui kitsalt töise tegevusega seotud ametiredelit, kus ainus edukaks loetav liikumissuund on mööda astmeid üles. Ent tööalane edu ei pruugi alati tähendada ametikõrgendust ning lähtuvalt tööelu lahutamatumust seotusest isikliku eluga, võiks karjääri ette kujutada pigem teena, mis lookleb läbi kireva ja mitmekesise elumaastiku, sisaldades nii tõuse kui langusi, otsejoones kulgemist ning käänakuid (Jamnes, Savisaar 1998: 5).

Karjääri vaadeldakse ka kui teed, mis saab alguse juba lapseas ja mida pole võimalik lühikese aja jooksul täielikult ette planeerida, millega tegelemine on pidev ja pikaajaline protsess. Seega hõlmab karjäär nii elukutsevalikut, koolitust, astumist tööellu ja eneseteostust, pensionile jäämist ning tegevust pensionipõlveski. (Heinjärv 2010: 8)

Karjäär kujuneb erinevate valikute käigus, mida inimesed elu jooksul teevad – see on isiklik teekond, mis on küll mõjutatud keskkondlikest teguritest, kuid peamiselt on siiski inimese enda loodud. (Hansen 2013)

Karjääri mõiste on tihedalt seotud karjääriplaneerimise mõistega. Karjääriplaneerimine on elukestev õppimise ning ka isiksuse muutuste protsess. Kiiresti muutuv ühiskond esitab meile pidevalt uusi nõudmisi. Seoses tehnoloogia kiire arenguga muutub ka töö iseloom. See sunnib inimesi aktiivsemalt tegelema oma elu ja karjääri planeerimisega. (Saar 2006: 250)

„Karjääri kujundavad erinevad faktorid, nagu elus toimuvad sündmused ja rollid ning selle juhtimise protsess, mida inimene teeb oma elu jooksul. Valikute tegemisel on tähtsad inimeste huvialad, väärtused, oskused ja elustiil ja suhted end ümbritseva ja sisulise maailmaga“ (Kabonen jt. 1998: 87-124).

Karjäärivalik on teadlik, loogiline protsess, mis on enamasti ühekordne otsus. Inimene alustab oma karjääriplaneerimist enda analüüsimisest. Karjääriplaneerimiseks on vaja tundma õppida iseennast, seejärel õppimis- ja töövõimalusi ning langetada iseenda jaoks antud hetkel sobilik otsus.

Edukas karjääriplaneerimise protsess toimub, kui inimene mõtleb, planeerib ja analüüsib oma karjääri valikuid, ja ise juhib oma elu. Eneseanalüüsile lisaks on oluline analüüsida ja

kaardistada oma võimalusi (õppimisvõimalused ja -soovid, tööturg, valdkonnad, ametid). Karjääri kavandamine ei ole kindlasti ühekordne otsus töö- või õppimispaiga valikul (Rajaleidja 2013). Juhul, kui inimene teadlikult analüüsib oma karjääri võimalusi, aeg-ajalt korrigeerib, täiendab ja arendab end õppides, saades juurde uusi teadmisi, siis see võimaldab tal oma karjääri teadlikult edendada (Sukamägi 2002: 17).

Pole võimalik planeerida karjääri terveks eluks. Elu jooksul inimene areneb koos oma soovide, vajaduste ja huvidega. Antud areng on seletatav sellega, et elu jooksul inimese rollid muutuvad, sellega koos muutub ümbritsev ühiskond. Vastavalt sellele inimesed korrigeerivad oma tulevikuplaane. Areng on inimese loomumane vajadus. (Pöld 2008: 3)

1.2. Donald E. Super elutee-eluruumi teooria põhiseisukohad

Oma teorias toonitab Donald E. Super (1980: 282-298) vajadust võimaldada inimestel oma eluruumi (life space) arendamiseks praktiseerida erinevaid kutsealaseid rolle. Ta vaatles inimesi kui enda karjääri aktiivseid kujundajaid, pidevate uute otsuste vastuvõtjaid ning endas välise informatsiooni läbitöötajaid. Super nägi oma arengule suunatud kutsevalikuteoorias inimese eluperioodi vanuses 15-24 aastat proovimise ja katsetamise ajana, millele järgneb selginemise ja valikute sooritamise periood. See on nii psühholoogiline kui sotsiaalne ruum, kus inimene elab, mis jaguneb neljaks osaks: suhted, töö ja õppimine, tervis ja keha, spirituaalsus. Seetõttu võibki karjääriplaneerimist nimetada üldiseks eluplaneerimise meetodiks.

Näitena võib tuua D. E. Super'i kutselise arengu perioodid (Super 1996: 79-84). Ta vaatleb kutselist arengut sünnist pensionile minekuni:

- 1) Kasvatamine – kuni 14. eluaastani.
- 2) Rolliotsingud –15.-24. eluaastani.
  - a. katsetamise periood
  - b. siirdeperiood
  - c. üritamise periood
- 3) Stabiliseerumine – 25. - 44. eluaastani.
- 4) Säilitamine. Pensionile siirdumine – 56. - 64. eluaastani.

Super'i (1990) mudeli järgi toob karjääri arendamine kaasa jätkuva eneseteostuse erinevatel eluetappidel. Superi karjäärietappide teooria tõstab tähelepanu keskmesse inimese elurollid: õpilane, töötaja, pereinimene, vaba aja veetja, kodanik jms. Vanuse kasvades saavutab inimene teatud küpsuse, et täita erinevaid rolle. Selleks, et üleminek

ühel eluetapist teise oleks edukas, peab isik arvestama bioloogilist arengut ja teda ümbritsevat sotsiaalset keskkonda, samuti sotsiaalsete ja institutsiooniliste takistuste mõju tööle. Inimese ülesandeks on liikuda sujuvalt ühelt astmelt teisele, lahendades ettetulevad arenguprobleemid. (Blustein 2006; Sterner 2012)

Donald E. Super (1996: 114-119) kirjeldas oma mina-pildi teooria peamisi kutsealaseid seisukohti järgnevalt:

- 1) inimesed erinevad oma isiksuseomaduste poolest;
- 2) igale inimesele sobib mitu elukutset;
- 3) iga elukutse nõuab sellele iseloomulikke omaduste kogumit;
- 4) kutsealased eelistused ja mina-kontseptsioon muutuvad elu jooksul;
- 5) muutuste jada kirjeldatakse eluetappide kaupa;
- 6) arengut on võimalik suunata, kujundada kooskõlas ealise arengu etapiviisiliste muutustega;
- 7) karjääri planeerimise käigus arendatakse mina-kontseptsiooni;
- 8) mida enam töö kinnitab mina-kontseptsiooni, seda rahulolevam on inimene;
- 9) töö annab suuna isiksuse kujunemisele.

D. Super'i kriitikud on pidanud ealise arengu muutusi rõhutavat karjäärimudelit liiga lineaarseks ja hierarhiliseks - arvesse on jäänud võtmata elus loomulikud kõrvalekalded või spiraalne liikumine karjääris, tagasipöördumine eelnevatele eluetappidele iseloomulike huvide ja tegevuste juurde. Selle teooria väärtuslikuks osaks loetakse karjääri seostamist inimese arengu ja küpsemisega ning sellest lähtuvat mina-kontseptsiooni, kompetentside ja kutse-eelistuste muutumist elu jooksul. (Elenurm 2013: 19-21)

2. KARJÄÄRIVALIKUID MÕJUTAVAD TEGURID

Noorte karjäärivalikuid võivad mõjutada nii välised kui ka sisemised tegurid. Väliste tegurite alla kuuluvad: perekond, sõbrad, kool ja ümbritsev keskkond. Sisemiste tegurite all mõistetakse isiksuse omadusi, nagu: iseloom, temperament, võimed, oskused, huvid jne. Järgnevalt vaadeldakse neid põhjalikumalt.

2.1. Sisemised tegurid ehk isiksuseomadused karjääriplaneerimist mõjutava faktorina

Sisemised tegurid mõjutavad karjäärivalikuid. Maailmas on raske või isegi võimatu leida kaht ühesuguste isiksuseomadustega inimest. Karjääriplaneerimise seisukohast on olulisemad isiksuseomadused temperament ja iseloom. Isiksuseomadused ja enesehinnang mõjutavad oluliselt karjääriplaneerimist, kuna nende järgi teeb iga inimene valikuid isikupärasel moel. Teisalt saab just ennast hästi tundes langetada parimaid otsuseid. (Allik jt. 2003: 66)

2.1.1. Iseloom, temperament ja enesehinnang karjäärivalikute mõjutajana

Gümnaasiumi psühholoogiaõpikus on välja toodud sõna isiksuse tähendus nii: sõnaga *isiksus* tähistatakse tavaliselt neid käitumise, mõtlemise ja tunnete aspekte, mille poolest inimesed üksteisest erinevad, mis iseloomustavad eri inimesi erisugusel määral (Allik jt. 2003: 190).

Isiksust iseloomustab veel soov elada mitmekülgset ja rahuldust pakkuvat elu, omandada haridust, arendada oma kompetentsust, teha ametialal karjääri, leida endale sobiv intiimpartner või elukaaslane, võidelda oma aadete või väärtuste eest. Karjääriplaneerimise seisukohalt on oluline tähelepanu pöörata isiksuse küpsemise aspektile- elu jooksul oma potentsiaalide avastamise ja ellurakendamise protsessile. (Ühiselt tulevikku 2007: 13)

Nagu eespool öeldud, mõjutavad isiksuseomadused oluliselt karjääriplaneerimist. Teatud isiksuseomadusi mõjutab pärilikkus (nt närvisüsteem, temperamenditüüp, vaimsed võimed), teised kujunevad pigem keskkonnatingimustega (nt iseloom, väärtused, hoiakud). Karjääriplaneerimise seisukohast on olulisemad isiksuseomadused temperament, vaimsed võimed, iseloom, väärtused. (Vernik-Tuubel jt. 2007: 15)

Karjäärivalikute tegemisel tuleb arvestada temperamenditüübiga. Temperamenditüübile panevad aluse sünnipäraselt kaasa antud närvisüsteemi ehitus ning sellest tulenevad närvisüsteemi omadused. Igal inimesel on oma ainulaadsed temperamendiomadused, mis ilmnevad igapäevases käitumises, kõnes, liigutustes, näoilmes. (Ühiselt tulevikku 2007: 17)

Temperamentitüüpe on kokku neli: koleerik, sangviinik, flegmaatik ja melanhoolik. Erinevate temperamentomadustega inimestele on iseloomulik erinev tööstiil ja neile ei pruugi sobida ühesugune töökeskkond. (Vernik-Tuubel jt. 2007: 17)

Näiteks sangviinik, keda iseloomustab aktiivsus, elurõõmsus, hea kohanemisvõime ning suhtlemisoskus, sobiks tööle teiste inimestega (nt klienditeenindaja), seevastu flegmaatik, kes on rahulik ja tasakaalukas ning armastab süsteemsust, rutiini, sobiks tööle, mis nõuab keskendumist ning ei ole pidevas muutumises. (Ühiselt tulevikku 2007: 18)

Autori arvates on oluline, et valikut tegev abiturient oleks teadlik oma temperamentitüübist, kuna see lihtsustaks oluliselt järgnevate otsuste tegemist.

Ettekujutus iseendast, mina-pilt, enesetunnetus, enesekindlus, endaga toimetulek, enese aktsepteerimine, sotsiaalsetes suhetes toimetulek, eneseväärikus, endast lugupidamine – need on vaid mõned enesehinnangut peegeldavad omadused. Minapilt on väga tihedalt seotud enesehinnanguga. Enesehinnang peegeldab arvamust, mis meil iseendast on, hinnanguid, mis me endale anname, ja väärtusi, mis me iseendale omistame. (Ühiselt tulevikku 2007: 15)

Enesehinnang mõjutab oluliselt indiviidi psüühilist heaolu, tema käitumist ning on seotud paljude sotsiaalsete näitajatega (nt. saavutusvajadus, töötus, depressioon, ärevus, suhtlemisraskused jne). Enesehinnang ja enesekindlus on olulised mõjutegurid ka karjääriplaneerimisprotsessis, kuna need võivad eesmärkide täitmist kas pidurdada või toetada. (Bachmann, Maruste 2001: 25)

Enesehinnang viitab sellele, millisena noor ennast tunnetab ning tahab, et teised teda hindaksid ja omaks võtaksid. Enesehinnang tähendab seda, mida inimene arvab enda, oma tegevuste ja saavutuste kohta. Siia kuuluvad inimese eneseväärikus ja positiivsed või negatiivsed tunded iseenda suhtes. Enesehinnangu kujunemine algab juba lapsepõlvkodust (Kõiv, Edovald 2004: 15). Tähtsad on esimesed eluaastad. Lähedane suhe vanematega, piisavalt armastust, hoolivust ja otsustamisruumi kujundavad isiksuse, kes tunneb ennast väärtuslikuna, ilma et ta seda kogu aeg tõestama peaks (Reiljan 2014).

Enesehinnangut saab jagada madalaks, adekvaatseks ja kõrgeks ja ebaadekvatselt kõrgeks (Suur 2006: 90). Madala enesehinnangu korral ei julge noor võtta endale vastutust keerukamate ülesannete täitmise eest. Tema eneseaustus on väga kõikuv ja sõltub sageli teiste arvamusest. Adekvaatse enesehinnanguga inimene teeb valikuid enda isiksuseomaduste põhjal. Adekvaatse enesehinnangu kujunemine on karjääri planeerimise seisukohalt väga tähtis, kuna see aitab iseseisvaid otsuseid vastu võtta. Kõrge

enesehinnanguga inimene peab ennast teistest paremaks, mis võib kaasa tuua tagasilööke ja raskusi suhtlemisel ning karjääri planeerimisel. (Lehtsalu 2011: 68)

Ebaadekvaatselt kõrge enesehinnanguga inimese jaoks kipuvad teised inimesed olema kui vahendid, saamaks veelgi kindlust oma enese väärtolemises (Suur 2006: 91).

Enesehinnang mängib suurt rolli karjääriplaneerimise protsessis. Adekvaatne enesehinnang on see, mis aitab meil paremini oma iseloomuomadusi tundma õppida ja mõelda sellele, milliseid omadusi tuleks veel arendada, et olla oma elus edukas.

Tiina Sams (2005: 18) on oma magistritöös välja toonud Donald E. Super'i seisukoha enesehinnangu kohta. Nimelt leidis Super (1982, tsit. Super, et al. 1996 järgi), et enesehinnang mängib olulist rolli ametieelistuste tekkimises. Madalama enesehinnanguga isikud teevad tõenäoliselt vähem sobiva valiku mina-kontseptsiooni ja ameti kontseptsiooni vahel, kuna neil on raskem kahte nimetatut omavahel sobitada, nad kardavad ebaõnnestuda ning hoiduvad riskantsete otsuste langetamisest.

2.1.2. Väärtused ja vajadused

Vajadus on mingi elutegevuse- või arengutingimuse puudumise tunnetamine. Inimese kogu tegevuse algallikaks on vajadused, mis panevad inimest tegutsema teatud viisil ja kindlas suunas, stimuleerides mõtlemist ja taht (Mešerjakova, Zinchenko 2006: 391). Vajadused on üheks inimese liikumapanevaks ehk motiveerivaks jõuks. Karjäärivalikuid tehes, eriala omandades, töökohta valides ja töötades võivad inimesed lähtuda erinevate vajaduste rahuldamisest. Inimese vajadused jagatakse põhivajadusteks ehk bioloogilisteks, ühiskonnast tingitud ehk kultuurilisteks vajadusteks. Vajaduste põhjal tekivad motiivid ehk vajaduse rahuldamise püüdlused. Vajaduste rahuldamine saavutatakse tegevuse kaudu. (Lehtsalu jt. 2010: 30-31)

Väärtusteks nimetatakse printsiipe või standardeid, mida inimesed individuaalselt või kollektiivselt kasutavad, otsustamaks olulise üle elus (McEwan 2001). Väärtus on ükskõik milline asi, materiaalne või ideaalne, idee või institutsioon, tegelik või kujuteldav, kõik see, mille suhtes inimene võtab hinnangulise seisukoha, mille kohta arvatakse, et see on oluline, etendab olulist rolli, ning selle saavutamine, selle poole püüdlemine või selle tõrjumine on vajalik indiviidile või tervele grupile, ühiskonnale. (Aimre 2005)

Väärtushinnangud on üldised tõekspidamised, mis juhivad tegevusi ja otsustusi erinevates situatsioonides ning mõjutavad hoiakuid ja vajadusi (Ühiselt tulevikku 2007: 20). Väärtused kujunevad välja varases eas. Noorte väärtussüsteemi kujundavad kodu, kool, sõbrad jm ümbrus (Lehtsalu jt 2007: 30). Väärtused on tõekspidamised, mis juhivad meie tegevust ja

otsuseid erinevates situatsioonides (Kahn 2008: 105). Väärtustes nähakse individuaalse tegevuse motivaatorit. Väärtused mõjutavad otseselt meie valikuid. Lähtudes sellest, teevad inimesed valikuid, mida väärtustatakse enam, mida omatakse. (Raav, Peetsmann 2010: 4-7)

Väärtushinnangutel on meie otsuseid ja käitumist suunav jõud. Enda väärtushinnangute tundmine aitab leida rahuldavat tööd. Väärtuste alusel tehakse ka oma karjäärilaseid valikuid. Elutee planeerimine tugineb järjest enam isiklikele väärtustele. (Saksakulm 2006: 29)

Väärtuste pingerea alusel kujuneb elukutsete pingerida ning seatakse sihid, kavandatakse haridusteed. Gümnaasiumi lõpuks jõuab õpilane realistlikku staadiumi, kus tehakse juba konkreetsemaid plaane. See on olukorra objektiivse hindamise aeg, mil püütakse leida oma kohta ühiskonnas. (Aljas jt. 2011:27)

Super'i järgi (1988) võivad erinevad väärtushinnangud avalduda ning tähtsaks muutuda elutee erinevatel aegadel. Väärtustega on tihedalt seotud hoiakud, mis väljenduvad arusaamades, tunnetes või kalduvuses käituda mingil kindlal viisil. Hoiakud ilmnevad väga selgesti meie suhtumises mitmesugustesse nähtustesse, sündmustesse ja inimestesse. Eriala valitakse sageli hoiakutele tuginedes. (Vernik-Tuubel jt. 2007: 30)

2.1.3. Huvialad ja hobid karjäärivalikute mõjutajana

Karjäärivalikute tegemisel on oluline arvestada huvisid ja hobisid, millega on võimalik seostada tulevikus oma elukutse.

Huvisid on võimalik jaotada mitmeti. On olemas materiaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed huvid. Inimene, kellel on materiaalsed huvid, valib enamasti selliseid erialasid ja ametikohti, kus on võimalik väga hästi teenida. Vaimsete huvidega inimesele on tähtis töö sisuline pool ja sageli on nad ka kultuurihuvilised ning vastavate teadmistega. Sotsiaalsete huvidega inimesed tahavad palju suhelda, olla ühiskondlikult aktiivsed ning sageli ka kuulsad. (Morgan jt. 2001: 9-11)

Huvid innustavad inimesi tegevusele. Vanuse kasvades muutuvad ka huvid püsivamaks. Huvidega tegelemine on kasulik, sest see võib soodustada nii eriala- kui ka teiste karjäärivalikute tegemist. Oma huvide teadvustamine lubab aimata, millise elu, eriala ja tööga tõenäoliselt rahul ja õnnelik oled. Eakohaste huvidega tegelemine on noorele väga kasulik, sest see võib soodustada nii eriala- kui ka teiste karjäärivalikute tegemist. Huvidega tegelemine aitab noorel endas paremini selgusele jõuda, avastada enda tugevad ja nõrgad küljed ning teha sobivamaid karjäärilaseid otsuseid. Hea karjääri ehk rahuldustpakkuva eneseteostuse taga on kirg ja tegutsemine oma huvialal, teemadega mis tegutsema tõukavad. (Aljas jt. 2011: 66)

Huvialadega tegelemine annab inimesele uue kogemuse, mida saab kasutada tulevikus. Koolis on oluline kasutada võimalusi huvidega tegelemiseks, sest huvitegevusest võib kasvada välja eriala ja õnnestunud töökarjäär. Sageli on gümnaasiumi lõpetajad juba pikemat aega tegelnud mingi huvitegevusega ja see võib aidata erialavalikut teha. (Randaru 2014)

2.1.4. Võimed ja oskused

Teadmiste omandamisele ja vilumuste kujunemisele aitavad kaasa inimese erinevad võimed. Võimeid on võimalik elu jooksul arendada, see eeldab tahet ja töökust. (MISA 2013: 20)

Võime on isiksuse omadus, mis võimaldab mingit tööd sooritada kiiresti ja heade tulemustega. Võimete alged on sünnipäraselt ette antud ja me saame neid elu jooksul oma tegevuste kaudu arendada. Võimed arenevad ja avalduvad tegevuses. Võimed soodustavad teadmiste ja oskuste omandamist, kuid ei ole ise teadmised ja oskused. Võimed seavad oskuste omandamisele ja tegevuse edukusele teatud piiri. (Saksakulm 2006: 11)

Mida rohkem on võimalusi erinevate huvialadega tegelda, seda paremini saab aru, milles ollakse võimekad. Neis valdkondades, milles inimesel on paremad võimed, on teadmiste, oskuste ja vilumuste omandamine lihtsam. Tähtis on selgusele jõuda, millised on need valdkonnad, milles on inimene võimekas ja kas on midagi ka sellist, milles tahaks oma võimeid edasi arendada. (Rajaleidja 2014)

Oskused eeldavad võimete olemasolu, baseeruvad teadmistel ja vilumustel ning kujunevad ja arenevad tegevuses. Huvid ja võimed soodustavad oskuste väljakujunemist (Allik jt. 2003: 58-59). Oskused näitavad, et inimesel on võimed ja inimene suudab neid rakendada, teha midagi vajalikku, lahendada või täita kindlaid ülesandeid (Saksakulm 2004: 12).

Iga elukutse nõuab teatud oskusi. Mõnda neist võib vaja minna paljude elukutsete puhul (suhtlemis-, organiseerimis-, arvutioskus jne), mõnda aga vaid ühe või teise elukutse juures (puutöö-, õmblemisoskus jne). Oskused kujunevad ja arenevad ka igapäevaelus (Rajaleidja 2014).

Kõige tähtsam asi, mida noor inimene saab teha enne elukutsevalikut, on välja selgitada, mida ta oskab. Nende oskuste väljaselgitamine, milles inimene on parim ja millega tegelemine annab naudingut, on inimese ametialase edu pant. (Farr 2000: 8)

Enne karjääri planeerimise alustamist tuleb noortel oma tugevusi teada. Kui noortel on juba olemas ettekujutus sellest, mida tahaks tulevikus teha ja missugust tööd tehes tunneks ta rahuldust, on aeg vaadata lähemalt iseendasse ning analüüsida, missuguseid võimeid ja oskusi antud töö nõuab.

Karjääriplaneerijal on tähtis analüüsida enda võimeid ja oskuseid, milles ta on võimekam ning missuguses valdkonnas tuleb tal end edasi arendada ja sellega karjäärivalikud ja tuleviku elukutse seostada.

Kokkuvõtteks on võimalik öelda, et isiksuseomadused koosnevad temperamedist ja iseloomust, oskustest, võimetest, huvidest ja väärtustest, mis kujundavad inimese kutsesuundumuse ehk loomupärase sobivuse tööks mingil erialal. Enda isikuomaduste teadlik tundmaõppimine annab inimesele võimaluse tunnetada ennast kui tervikut ning arvestada elu- ja karjääriplaanide tegemisel enda isiksusliku tervikuga (Lehtsalu jt. 2007: 70).

2.2. Karjäärivalikuid mõjutavad välised faktorid

Inimesed, kellega noored omavad igapäev kontakte (perekonnaliikmed, sõbrad, klassikaaslased, õpetajad jt), moodustavad nende sotsiaalse keskkonna ning mõjutavad nende mõtteviisi, vaateid, uskumusi jne, mis omakorda mõjutab karjäärivalikuid.

Noorukite karjäärivalikul on palju olulisi välismõjutajaid. Tihti valiku tegemise protsessi sekkuvad lähedased inimesed (vanemad, sugulased, jt.), kes tahavad aidata noortel inimestel teha oma valikuid.

Teiseks mõjutajaks on kool, kus noored omandavad teadmisi, mis loob tugeva põhja nende järgneva eluks. Noored saavad õppimisvõimaluste ja elukutsete kohta infot koolist, internetist, meediast, kuid samas on väidetavalt kodust lähtuva info vastu usaldus suurem. Kooli kaudu omandavad noored mõningat teavet karjääri ja töömaailma kohta. Kolmandaks oluliseks mõjutajaks on sõbrad ja meedia, mille kaudu levivad üldtuntud arusaamad ja tõekspidamised. (Born, Reila 2011: 9)

Erik Eriksoni teooria kujutab isiksuse arengut läbi kaheksa psühhosotsiaalse staadiumi. Erikson pidas isiksuse arengut vormitavaks ning kogu elu jooksul toimuvaks protsessiks, mida mõjutavad nii sõbrad, perekond kui ühiskond. Eriksoni teooriast järeldub, et osa isiksuse identiteedi aspekte kujuneb lapsea kogemuste mõjul perekonnas ja teistes kultuurilistes kontekstides, näiteks koolis. Identiteedi kujunemine ja säilitamine jätkub aga kogu elu jooksul. (Butterworth, Harris 2002: 321)

2.2.1 Vanemate roll noore karjäärivalikute tegemisel

Vanematel on suur mõju laste elukutse valikule ja nad aitavad aru saada karjääri planeerimisel sellistest asjaoludest nagu näiteks õppimise ja elukutse omavaheline seos (Lapan jt. 1997). Ferry, Fouad ja Smith (2000: 348) leidsid oma uuringus vanematepoolse toetuse otsest mõju õpilaste õppeedukusele, mis omakorda mõjutab elukutse valikut.

Vanematel on suur töökogemus ning täiskasvanud inimesed orienteeruvad kaasaegse tööturu arengutes, töötajate vajaduses, elukutsete perspektiivsuses jne. Nad võivad soodustada noorte otsustusküpsuse arengut ning neid adekvaatse info kogumisel abistada. Lapsevanemad saavad noortele jagada oma tööelus omandatud teadmisi, väärtushinnanguid ja prioriteete, samuti tutvustada oma ametit, organisatsiooni ja töövaldkonda. Vanemad peegeldavad töömaailma kodus. Näiteks paljud noored valivad oma vanemate ameti või siis sellele sarnase ameti. Ka vanemate haridustasemel ja noorte karjäärivalikul on omavaheline seos (Jamnes, Savisaar 1998: 32). Lapsevanem on noorele eeskujaks, infoallikaks, kuulajaks, juhendajaks, tingimuste loojaks (Saksakulm 2004: 60).

Vanemate väärtushinnangud mõjutavad noorte suhtumist kõigesse, mis otseselt või kaudselt puudutab karjääri ja elukutse valikut. Kuid määravad pole ainult vanemate otsesed soovitusel, vaid ka nende elustiil ja kogemused on tegurid, mis mõjutavad noort inimest otsuste tegemisel. (Tilk 2008: 25)

Noore isiksuseomaduste areng on sõltuvuses vanemate kasvatusviisidest. Kasvatusest on noore eneseaustuse ning teistega arvestamise võime. Palju sõltub enesekindlusest. Noored, kes on enesekindlad, võtavad oma vanematelt eeskuju, sest vanemad on just nii, enesekindlalt ja tunnustades neid kasvatanud. See mõjutab tulevase töötaja moraali ja tõekspidamisi. Stabiilsest ja turvalisest kasvatuses tulenev hea enesehinnang, enesekindlus, avatus, rõõmsameelsus, sõbralikkus ja rahulikkus panevad aluse noore edukale karjäärile. (Kraav 2002: 31)

Vanemad mõjutavad noorte õppeedukust koolis, mis omakorda mõjutab laste edasist töövalikut. Kuna vanemad mõjutavad noorte elu, siis on nemad ka abiks karjääriplaneerimisel. Kõige paremini saab lapsevanem last toetada, aidates omandada õpioskusi, eneseorganiseerimise- ja otsustamisoskusi kogu kooliaja jooksul. (Heinjärv 2003: 12)

Lastevanemate lastega paralleelset arenemist võib võtta ka kui lastevanemate karjääri, mis ei ole otseselt seotud nende tööga. Vanemate hoiakud ja väärtushinnangud mõjutavad tugevasti kogu pere elustiili ja peegelduvad pereliikmete käitumises ja omavahelistes suhetes. (Saksakulm 2000: 17)

Kokkuvõtteks võib väita, et lapsevanemate roll noore elutee planeerimisel ja karjäärivalikute tegemisel on suur, sest perekonnal on võimalik väga oluliselt mõjutada noorte vastavasisulisi otsuseid (Sukamägi 2002: 57). Noored pöörduvad tulevikku puudutavates küsimustes kõige enam oma lähedaste poole. Nemad teavad kõige paremini, millised on noore võimed ja oskused ning oskavad sellest tulenevalt ka nõu anda ja suunata.

2.2.2. Kool kui karjäärivalikute kujundaja

Enamikes kaasaja ühiskondades on noorte sotsialiseerimise ülesanne koondatud selleks ettenähtud institutsioonidesse: koolid, vaba aja veetmise keskused, huviringid jms tegevus. Selliste institutsioonide roll ongi noorte ettevalmistamisel ühiskonnas toimetulekuks ja neile ühiskonnas kehtivate väärtuste, normide ja reeglite, aga muidugi ka konkreetsete ja abstraktsemate teadmiste ja oskuste õpetamine. (Grant 1998: 135)

Kool peab aitama õpilastel omandada teadmisi iseendast, töömaailmast, elukutsetest ja õppimisvõimalustest, soodsamate hoiakute ja toimetulekuoskuste kujunemist, mis soodustavad kaasaegsesse töömaailma sisenemist, karjääriotsuste tegemist ning eneseteostust. (Jamnes 2001: 113)

Klassijuhataja tunneb tavaliselt oma klassi õpilasi kõige paremini, ta hoiab sidet lapsevanematega, tal on mitmeid konkreetse klassiga seotud kohustusi. Nüüd, kui üldine suund on karjäärivaliku viimine ainetundidesse, on klassijuhataja roll seoses sellega muutumas. Erilise tähtsuse on omandanud koostöö aineõpetajatega ja karjäärikoordinaatoriga, kes koordineerib seda tööd koolis. Endiselt jätkub suhtlemine ja koostöö lapsevanematega. Muidugi võib ka klassijuhataja oma aine- või klassijuhataja tundides tegeleda antud teemaga (või võtta enda peale karjääriõppe tunnid valik- ja vabaainete raames), kuid oluline on, et sellega tegelevad ka teised aineõpetajad. (Savisaar 2002: 142-143)

Klassijuhatajate hea koostöö aineõpetajatega aitab karjääriplaneerimise alast tööd tõhustada. Nii muutuvad õpilaste karjäärivalikuga seotud teadmised põhjalikemaks, avardub silmaring ja väärtustub iga õppeaine osatähtsus karjääriplaneerimise protsessis (Savisaar 2002: 143). Erinevad õppeained pakuvad küllaltki erinevaid võimalusi noortele iseenda ja oma võimete tundmaõppimiseks ning töötamise, elukutsete ja edasiõppimisega seotud teemade käsitlemiseks (Heinjärv 2010 : 19).

Põhikooli- ja gümnaasiumi riikliku õppekavaga (RÕK 2002, VV määrus 25.01.02 nr. 56) määratletud läbivat teemat “Tööalane karjäär ja selle kujundamine”, õpilase isiksuse ja sotsiaalse arengu seisukohalt olulisi eluvaldkondi. Antud teema õpetamise eesmärk on aidata õpilastel kujundada nii isiklikus elus kui ühiskonnas toimimiseks olulisi pädevusi ning omandada teadmisi iseendast, töömaailmast, elukutsetest ja õppimisvõimalustest ning kujundada hoiakuid ning toimetulekuoskusi, mis soodustavad kaasaegsesse töömaailma sisenemist, karjääriotsuste tegemist ning eneseteostust. Senini on need teemad kõige enam käsitlemist leidnud nii klassijuhataja- ühiskonnaõpetuse tundides kui arenguestluse raames, ainult osades koolides on õppekavasse toodud ka karjääriõpetus kui eraldi valikaine. (KT 2005: 88).

Nõustamine aitab teha teadlikke karjääriotsuseid. Need otsused võivad sisaldada pika- ja lühiajaliste karjäärieesmärkide valikuid, samuti haridustee ja väljaõppe valikuid, mis on vajalikud nende eesmärkide saavutamiseks (Abiks otsustajale 2005: 49). Nõustajaga saab arutada võimete, oskuste, huvide jne üle. Temaga saab uurida huvipakkuvaid ameteid,

tutvuda sobiva eriala omandamise tingimustega, teha teste ja täita töölehti. Saab süvitsi selgust selles, mida teha, et leida rahuldust pakkuv elukutse. Samas kõik noored karjäärinõustamist ei vaja. Sageli saab karjääriinfospetsialist lihtsalt noort vajaliku infoga varustada ning too saab olemasoleva info põhjal oma otsused langetada. (Koort 2011)

Nõustaja käest saab teada, millised on edasiõppimise võimalused. Õpilased on sageli sellest ka ise juba küllaltki informeeritud, aga kuna variante on palju, siis lõpliku otsuse langetamine on raske. Nõustaja saab siin õpilast suunata mõtlema enda isiksuseomaduste ja tugevate külgede peale ning sellega seoses muutub ka otsustamine lihtsamaks. (EÕASI 2007: 13)

Kooli karjäärivalikute mõjutamise ülesandeks on aidata õpilasel selgusele jõuda väärtushinnangutes, võimetes ning isiksuseomadustes, tutvustada erinevaid elukutseid ekskursioonide ja õppekäikude abil. Lisaks peab kool soodustama õppe-ja toimetulekuoskuste kujunemist, mis soodustavad kaasaegsesse töömaailma sisenemist, karjääriotsuste tegemist ning eneseteostust, säilitades tasakaalu isikliku elu ja tööelu vahel. (Tuulik 2006: 47)

2.2.3. Sõprade mõju karjäärivalikule

Sõber on keegi, kellega tuntakse end hästi ja kellega ühendab vastastikune mõistmine, olenemata sellest, kuidas seda inimest nimetada: teretuttav, kamraad, hingesugulane, isiklik nõuandja-psühholoog, mõttekaaslane, Facebooki sõber, toanaaber jne. See, kui palju ennast avatakse, millistel teemadel räägitakse, kujuneb välja iga sõprussuhte puhul loomulikult. Siiski tuleb austada üksteise erinevaid vaateid elule ja tööle. (Rajaleidja 2014)

Eakaaslastega suhtlemine on oluline noore isiksuse kujunemisel, seepärast laps kipub kaaslaste juurde, ja et sõbrad on talle tähtsad ning vajalikud. Suhted eakaaslastega on peamised nooruki üleelamiste, murede ja erutuse põhjuseks. Probleemide tekkimisel või küsimustele vastuse leidmise ajal pöördub nooruk tihedamini sõprade poole, sellest nähtub, et sõpru siiski usaldatakse, et noorukid on võimelised looma kestvaid sõprussuhteid. Noorte seas on üha enam juurdunud tõdemus, kui sõpra valitakse kasulikkuse, klassikuuluvuse ja karjääri edenemist soosivate tutvuste alusel. (Niiberg 2012: 15)

Võrgustik ehk inimesed meie ümber on ammendamatu ressurss, kust saada ideid ja inspiratsiooni. Tähtis on ennast ka sõprade ringis mõõdukalt n-ö turundada – rääkida oma tegemistest, unistustest, plaanidest. (Rajaleidja 2013)

Noored veedavad suure osa oma ajast sõprade ja eakaaslaste seltsis. Sageli jäävad eakaaslaste sõpruskonnad oluliseks kogu eluks. Koolikeskkonnas toimivad vastastikused

mõjud klassikollektiivide sees ja nende vahel, siis näiteks koolis käivate laste puhul on sõprade ja eakaaslaste mõju noore inimese kujunemisele veelgi olulisem, sest selleks ajaks on lapse isiksus alles välja kujunemata (Kraav 2002: 32). Niisiis võib väita, et kaasaegsete noorte jaoks mängib sõprade ja eakaaslaste mõju isiksuse kujunemise protsessis suurt rolli.

Sõprade suur mõju on seletatav sellega, et ollakse samade probleemide ees ja kavandatakse sarnaseid eesmärke. Seejuures ei olda ehk omavahel nii kriitilised oma võimete ja võimaluste suhtes. Murdeas noor õpib ennast tundma ja sobitama ümbritsevaga, oluline on eakaaslastega suhtlemine (Abramova 1999: 483). Kui siiani olid lapse käitumise juhtimisel otsustava tähtsusega täiskasvanu hinnangud, siis nüüd tõusevad esiplaanile kaaslaste omad (Lomp 2001: 37).

Eriti tähtsad on sõbrad etapis, kus noor kujundab oma otsust jätkata õpinguid kõrgharidusasutuses. Muu hulgas on sõbrad ja lähikond sealjuures oluline teabeallikas (Leach, Zepke 2005 : 162-163). Mida lähemale jõuab gümnaasiumi lõpetamine, seda enam soodustavad kõrgharidusasutuses edasiõppimise otsust need sõbrad-tuttavad, kes plaanivad ka ise sealsamas oma haridusteed jätkata. Seega on noore tutvusringkonnal ja kaaslastel suur mõju kõrghariduse omandamiseks ettevalmistumisel. Ümbritsev kogukond toimib süsteemina, mis hõlmab sageli sarnase sotsiaal-majandusliku seisundiga perekondi, koole, tuttavaid ja teenuseid, mille struktuurid ja kultuur võivad olla määravaks teguriks kõrghariduse omandamisel (Mägi, Nestor 2012: 15-16). Eelkõige on sõbrad ja lähikond tähtsad otsimise astmel, olles muu hulgas ka heaks teabeallikaks (Leach, Zepke 2005). Sõpradega jagatakse kogemusi ja vahetatakse mõtteid. Kuigi abituriendid märgivad, et nad arvestavad karjääri valides sõprade arvamusega, mõjutavad perekonna ja sugulaste nõuanded noort sageli rohkem (Mägi, Nestor 2012 : 87).

2.2.4. Meedia mõju karjäärivalikute tegemisel

Karjäärivalikute protsessis on suur roll inimest ümbritseval maailmal: inimene saab infot meediast ja internetist, mis mõjutavad karjäärilaste otsuste tegemist. Isikliku vahetu kogemuse kõrval mõjutab inimese ettekujutust maailmast oluliselt meedia vahendatud tegelikkus (Vilu 2004: 6).

Meedia koosneb trükitud ja elektroonilistest vahenditest ning sisaldab mitmesuguseid teabekaneleid. Televisioon, arvutid, muu elektrooniline meedia on tunginud laste igapäevaelu, avaldades nende arengule ja käitumisele suurt mõju juba maast madalast, olles lapse arengukeskkonna oluliseks osaks. (Kask 2013: 8)

Meedia on lapse üheks kogemusruumiks, milles toimub muu hulgas õppimine. Palju õpivad lapsed meediast juhuslikult – eelkõige hoiakuid ja suhtumisi. Hoiakutest omakorda saavad alguse väärtused, mis on oma olemuselt veelgi püsivamad (Veisson jt 2010: 145-147). Meedia peegeldatud trendid, hoiakud, iidolid, informatsioon jms avaldavad mõju lastele (Vinter 2014).

Meedial on omajagu häid külgi. Positiivsete külgedena toovad eri uurijad välja rea võimalusi, mida media pakub (Buckingham jt. 2007). Meedia aitab kaasa keele, sh võõrkeele, omandamisele ning suulise ja kirjaliku eneseväljendusoskuse kujunemisele. Areneb ruumiline mõtlemine, strateegiline mõtlemine ja tehelepanu võimed. Õige juhendamise korral meedia arendab ka moralseid väärtusi. Meedia suurendab teadlikkust sotsiaalsetest teemadest, sotsiaalprobleemidest ja kultuurist (Veisson jt. 2010: 148). Kõik need võimed, oskused ja väärtused mõjutavad edaspidi karjäärivalikute kujunemisele.

Tänapäeva noor saab palju teavet karjäärivalikute tegemisel internetist, raadiost, telerist, ajalehtedest ja ajakirjadest. Telerit vaadates või artiklit lugedes tekib noortel tihti uusi ideid ning põnevaid vaatenurki. Isegi kui noored on meedia suhtes kriitilised, karjääriotsuse tegemisel on medial kaalukas roll. (Mägi, Nestor 2012: 91-92)

3. URIMISTÖÖ EESMÄRK, MEETODIKA JA VALIM

3.1. Uurimistöõ eesmärk ja uurimisküsimused

Uurimistöõ eesmärk on uurida, millised sisemised ja välised tegureid mõjutavad gümnaasiumi lõpetajate karjäärivalikuid. Lõputöö uurimisküsimused on:

- kuidas noorte arvamus oma enesehinnangust ja muud sisemised tegurid (isiksuse omadused, iseloom, temperament, väärtused, huvid) mõjutavad nende karjäärivalikuid;
- millised välised tegurid (perekond, sõbrad, kool, karjäärinõustajad, meedia) mõjutavad karjäärivalikuid;
- milliseid infoallikaid kasutavad noored, et saada informatsiooni oma karjäärialaste valikute tegemisel;
- kas noored planeerivad seostada oma karjääri kodukohaga.

3.2. Valim ja eetiline aspekt

Uurimistöõ sihtgrupiks oli Narva linna Gümnaasiumide 2014.a. lõpetajad. Uurimistöõ anketeerimises osalesid järgmised Narva linna Gümnaasiumide lõpetajad:

- Narva Pähklimäe Gümnaasium;
- Narva Humanitaargümnaasium;
- Narva Kesklinna Gümnaasium;
- Narva Soldino Gümnaasium;
- Narva Krenholmi Gümnaasium.

Kokku osales uuringus 68 noort, kellest 65% olid tüdrukud ning 35% poisid. Uurimiseks oli valitud selline sihtgrupp, sest gümnaasiumide lõpetajate seas on aktuaalsed karjäärivalikutega seotud küsimused. Sellest valikust sõltub nende tulevane elu. Sellel perioodil noored mõtlevad karjäärivalikutele väga tõsiselt ning seepärast on otstarbekas uurida, missugused faktorid mõjutavad karjäärivalikute tegemist.

Uuringus osalejatele tagati anonüümsust. Osalemine uuringus oli vabatahtlik. Anketeerimine viidi läbi interneti e-kooli keskkonnas, mis oli respondendile kergesti kättesaadav. Anketeet oli anonüümne.

3.3. Uurimismeetodi valik ja põhjendus

Andmekogumise meetodina on kasutatud kvantitatiivset uuringut-ankeetküsitlust.

Kvantitatiivsed uurimismeetodid on teaduslikud uurimismeetodid, mis keskenduvad uuritava tunnuste kirjeldamisele läbi mõõtmise, vastates esmajoones küsimusele kui palju mingit nähtust, omadust või tunnust esineb. Kvantitatiivuuringu põhieesmärgiks on saada statistiliselt usaldusväärseid andmeid järelduste tegemiseks. Uuringu tulemus on vähe sõltuv uurija tõlgendusest ja näitajad on arvulised. Kvaliteedi määrab valimi suurus, küsimused (tüüp, järjestus, ühemõttelisus, asjakohasus). Kvantitatiivne meetod sobib kõige paremini üldistamiseks, andmete kogumiseks ja tulemuste esitamiseks protsenttabelites (Hirsjärv 2004: 180). Sotsiaalteadustes kasutatavad kvantitatiivsed uuringud põhinevad statistilistel meetoditel.

Ankeet sisaldas valikvastustega küsimusi, Likerti skaalal põhinevaid küsimusi ning oma vastusevariandi kirjutamist nõudvaid ehk avatud küsimusi. Valikvastustega küsimuste eelised on, et vastuseid saab võrrelda, tekib vähem kirju andmestik, vastuseid on kergem arvutiga töödelda ja analüüsida (Hirsjärv jt. 2005: 188).

Ankeedis oli kokku 44 küsimust ning need on jagatud andmeanalüüsi sisulise jaotuse huvides kolme plokki:

- vastaja üldandmed- sisaldab küsimusi vastaja enda, tema pere ja arvamusi enese kohta;
- karjäärivalikut mõjutavad tegurid- sisaldab küsimusi erinevate tegurite kohta, mille põhjal abiturient oma karjäärivalikut teeb;
- karjääri kohta- erinevad küsimusi abituriendi karjääri ning tulevikunägemuste kohta.

Esimese ploki küsimused on ette antud valikvastustega, välja arvatud küsimused enesehinnangu kohta, kus respondent saab vastust hinnata skaalal 1st kuni 5ni (1-täiesti vale; 2- üldiselt vale; 3- raske öelda; 4- üldiselt õige; 5- täiesti vale). Küsimused annavad ülevaate respondendi perekonnast, vanematest ja nende sotsiaalsest staatusest ning vastaja arvamusi oma enesehinnangust.

Teine plokk sisaldab küsimusi karjäärivalikut mõjutavate tegurite ning infoallikate kohta. Küsimustik koosnes vastavalt teoorias selgunud põhiseisukohtadele koostatud originaalväidetest ning Pukk'i (2003) uurimustöös kasutatud küsimustest. Küsimused on esitatud õpingute jätkamise ja karjäärivalikute kohta. Vastust on võimalik hinnata skaalal 1st kuni 5ni (1- ei nõustu üldse; 2- osaliselt ei nõustu; 3- raske öelda; 4- osaliselt nõustun; 5- nõustun täiesti). See plokk sisaldab küsimusi kutsevalikut mõjutavate väliste tegurite kohta.

Viimane plokk sisaldab küsimusi noore arvamusest karjääri ning tulevikunägemuse kohta. Plokk koosneb skaalal põhinevatest küsimustest. Skaala küsimustele saab vastata 1st kuni 5ni (1- ei nõustu; 2- pigem nõus; 3- raske öelda; 4- pigem nõustun; 5- nõustun).

Kogutud andmete analüüsimine, tõlgendamine ja järelduste tegemine on uurimuses otsustava tähtsusega. Analüüsietapis saab uurijale selgeks, millised vastused on tema poolt probleemile püstitatud (Hirsjärvi, Remes 2005: 206).

Kogutud andmed sisestati ja töödeldi arvuti töökeskkonnas (Microsoft Excel) ning koostati kokkuvõtlikud tabelid ja joonised. Selle meetodiga tahab töö autor saada andmeid noorte karjäärivalikute mõjutavatest teguritest Narva linna gümnaasiumides.

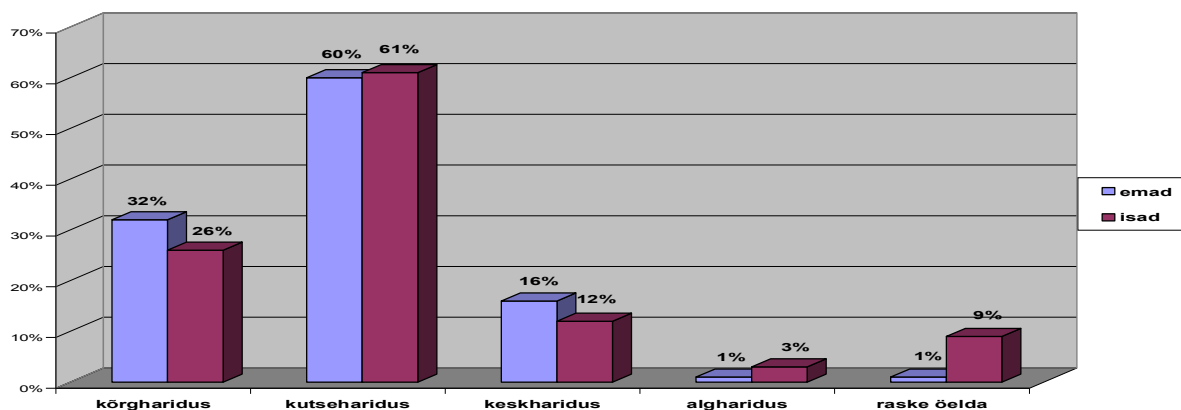
4. UURIMISTÖÖ ANALÜÜS

4.1. Karjäärivalikuid mõjutavad välised tegurid

Elukutse valik kujuneb eelkõige elu sotsiaalsetest tingimustest lähtudes. Ühiskonnas üks inimene avaldab mõju teisele inimesele. Noorte inimeste karjäärivaliku eelistused kujunevad vanemate, teiste pereliikmete, õpetajate ja sõprade mõju all. Tihtipeale kipuvad lähedased inimesed aktiivselt osalema oma laste – vanemate klasside õpilaste – karjäärivalikutes. Vanema põlvkonna arvamusi ja kogemusi tuleks arvestada, kuid see ei pruugi olla ainsaks karjäärivalikut mõjutavaks faktoriks.

4.1.1. Vanemate hariduse mõju noorte karjääri valikule

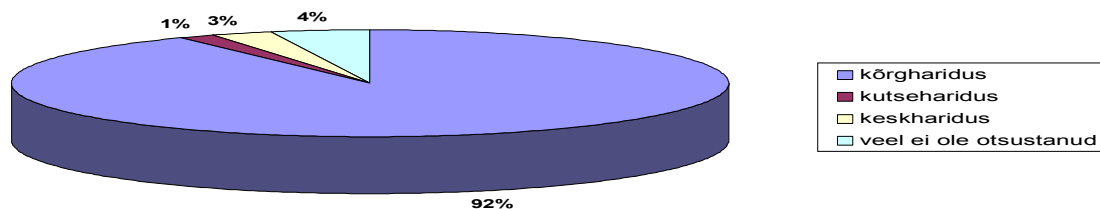
Uurides vanemate hariduse mõju noorte karjäärivalikutele selgus (vt *Joonis 1*), et 51% isadest ja 50% emadest omavad kutseharidust. Kõrgharidus oli 25% gümnaasistide isadel ja 32% emadel. Keskkharidus oli 12% isadel ja 15% emadel. Algharidus on neljal protsendil gümnaasistide vanematest. Üheksa protsenti küsitletud gümnaasistidest ei osanud määratleda oma isade ja kaks protsenti oma emade haridustaset. Seega on noori, kes ei ole teadlikud oma vanemate haridusestasemest. Emade osas on see protsent väiksem kui isade osas. Lapsevanem on noorele karjäärivalikute osas eeskujuks, infoallikaks, kuulajaks, juhendajaks, tingimuste loojaks. Vanemate ootused järglase karjäärivalikute suhtes on kõrged. Vanemate suurim soov on näha noort eduka ja õnnelikuna (Saksakulm 2010: 70).

Joonis 1. Vanemate haridustase.

Uurides noorte endi karjäärivalikuid selgus, et ainult üks protsent gümnaasiumi õpilasi on otsustanud oma haridusteed jätkata kutseõppeasutustes. 92% küsitletud noortest eelistavad omandada kõrgharidust (vt *Joonis 2*). Ühelt poolt lastevanemate omandatud kõrgharidus on eeskujuks noortele. Teiselt poolt vanemate kõrged ootused noorte karjäärivalikutele on selgelt eristatavad noorte valikute tegemisel. Keskkharidusega piirduvad ainult kolm protsenti küsitletud gümnaasistidest. Neli protsenti küsitletud gümnaasistidest ei ole veel oma

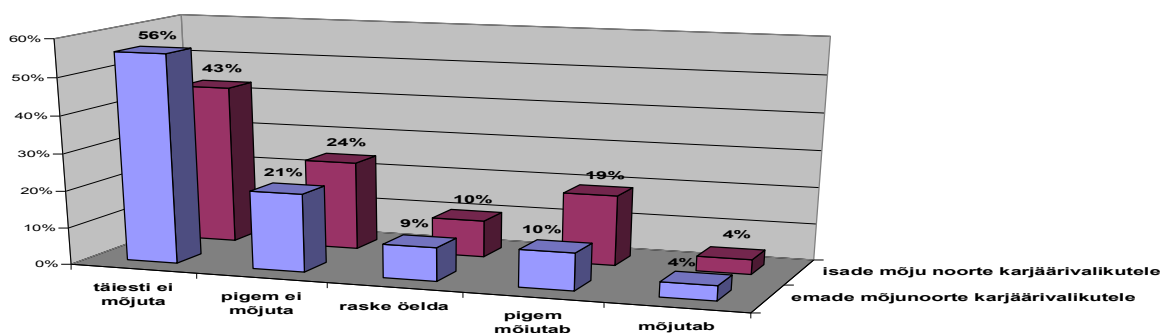
karjäärilaseid valikuid teinud. Käesolev faktor räägib sellest, et noortel ei ole kujunenud täpsemad tuliviku plaanid, et nad ei ole analüüsinud oma oskusi ja väärtusi, et valida endale sobiv elukutse ja karjääritee.

Joonis 2. Noorte otsused haridustee jätkamise kohta.

Joonis 3. näitab, kuidas noorte arvates, vanemad mõjutavad nende karjäärivalikuid. Suurem osa ankeeteritavatest arvasid, et vanemate elukutse mitte kuidagi ei mõjuta või pigem ei mõjuta nende karjäärivalikuid.

Neli protsenti noori arvab, et emade haridus mõjutab nende karjäärivalikuid ning sama palju (4%) vastasid, et isade ametid mõjutavad nende karjäärivalikuid. Ainult 19% noortest tunnistasid osaliselt isa rolli tähtsust ja 10% ema rolli tähtsust karjäärivalikute tegemisel.

Joonis 3. Vanemate mõju noorte karjäärivalikule.

Seega võib väita, et isad mängivad veidi olulisemat rolli kui emad noorte karjäärivalikute tegemisel.

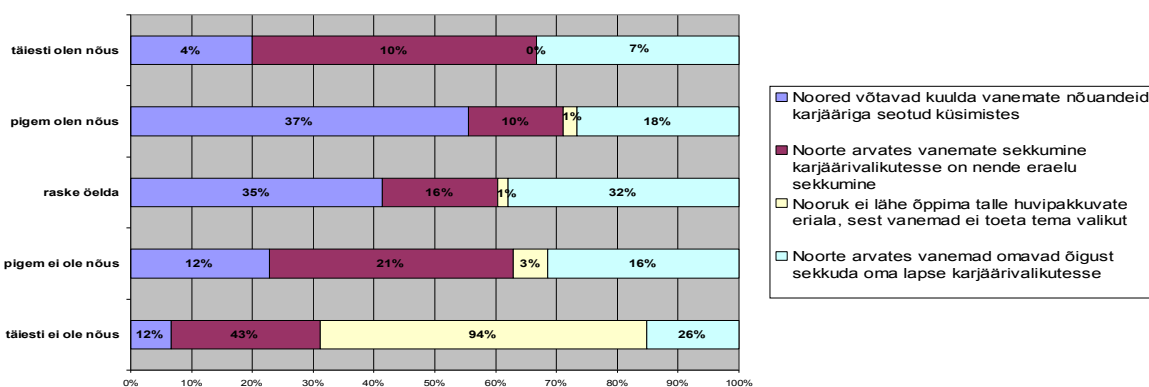
4.1.2. Vanemate sekkumine noorte karjäärivalikute tegemisse

Küsimusele, kas noored võtavad kuulda oma vanemate nõuandeid karjäärivalikute osas, 37% noortest vastas, et pigem võtavad kuulda oma vanemate soovitusi karjäärivalikuid puudutavates küsimustes. Neli protsenti küsitletuid võtab vaieldamatult kuulda oma vanemate soovitusi karjäärivalikute osas. Antud fakt räägib sellest, et noored võtavad kuulda oma vanemate arvamusi ja väärtustavad nende seisukohti.

Küsimusele, kas noorte arvates vanemate karjäärivalikualased nõuanded on sekkumine nende eraellu, suurim osa vastanutest ütles, et ei pea vanemate karjäärilaseid nõuandeid enda eraellu sekkumisena (vt Joonis 4). Tulemuste põhjal saab väita, et noorte ja vanemate vahel on usaldusväärsed suhted ja karjäärivalikutest rääkides võtab noor kuulda nende nõuandeid. Vastajate seas oli ka neid noori, kes pidasid vanemate nõuandeid kui nende eraelu sekkumist. Põhjuseks võib olla see, et noorel on välja kujunenud karjäärivalikutega seoses oma arvamus ja nad lähtuvad sellest, või hoopis on kõrge enesehinnang ja nad teevad oma otsused iseseisvalt.

Küsimusele, kas sina ei lähe õppima huvipakkuvat eriala, kui vanemad ei toeta sinu valikut, valdav osa noori, (94%), kavatsevad omandada neid huvitavat eriala vaatamata sellele, et nende vanemad ei kiida seda valikut heaks. Ükski noor ei nõustunud väitega, et teeb „soovivastaselt” ja vanemate surve all oma karjäärivaliku. Noorte karjäärivalik baseerub nende isiklikel seisukohtadel ja vanemate arvamus ning ootused nende otsuseid karjäärivalikute osas kuidagi ei mõjuta.

Küsimusele, kas vanemad omavad õigust sekkuda oma lapse karjäärivalikutesse, seitse protsenti küsitletud õpilastest vastas, et vanemad omavad õigust sekkuda oma lapse karjäärivalikute tegemisse. 18% vastajatest on pigem nõus selle väitega. Seega on vastajate seas noori, kes peavad vanemate sekkumist nende karjäärivalikutesse täiesti õigustatuks. Neid noori oli siiski vastajate seas ainult veerand. Suurem osa õpilastest vastasid, et vanemad ei oma õigust sekkuda nende karjäärivalikusse (26%) ning 16% pigem on selle väitega nõus. Veidi alla poolte noortest tunneb end juba täiskasvanuna, kellel on õigus ja vabadus oma tulevikuga seotud otsuseid iseseistalt vastu võtta. Mõistet „sekkumine“ mõistavad nad kui nende eraellu sekkumist. 32% õpilastel oli raske vastata sellele küsimusele. Kolmandikul noortest valmistab raskusi vastamine sellele küsimustele. See võib olla seotud sellega, et nad ei ole sellele mõelnud või on raske otsustada selle küsimuse osas.

Joonis 4. Vanemate sekkumine noorte karjäärivalikutesse.

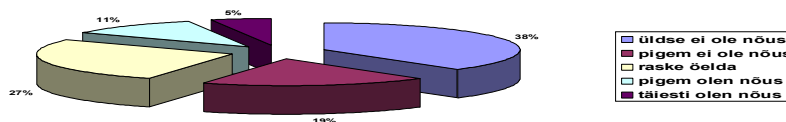
Lähtudes nendest andmetest, võib väita, noored peavad lugu oma vanemate arvamusest ning võtavad kuulda oma vanemate nõuandeid, mis on seotud karjäärivalikuga. Enamus neist arvas, et vanematel on õigus jagada oma kogemusi ja vaateid nende karjäärivalikute osas. Noored kuulavad oma vanemate kogemusi ja arvamusi, aga karjäärivalikute osas otsustamisel toetuvad enamuses oma arvamustele. Tuleb tunnistada, et vanemate karjäär mõjutab kaudselt noorte karjäärivalikuid.

D. E. Superi elutee eluruumi teooria järgi on inimesed aktiivsed enda karjääri kujundajad ning otsuste vastuvõtjad. Narva linna gümnaasiumi lõpetajatelt saadud andmete põhjal võib väita, et enamus noori võtab vastu otsuseid mis on seotud nende tuleviku ja karjäärivalikutega ning on valmis enamuses neid ka ellu viima.

4.1.3. Kooli mõju noorte karjäärivalikutele

Noored veedavad koolis palju aega, seetõttu kool võib mõjutada õpilaste karjäärivalikuid. Kooli tundides noored saavad infot elukutsetest. Noortel on võimalus tundides ennast rohkem tundma õppida ja selgusele jõuda oma karjäärivalikutes. Antud blokis käsitletakse kooli mõju õpilaste karjäärivalikule (vt *Joonis 5*).

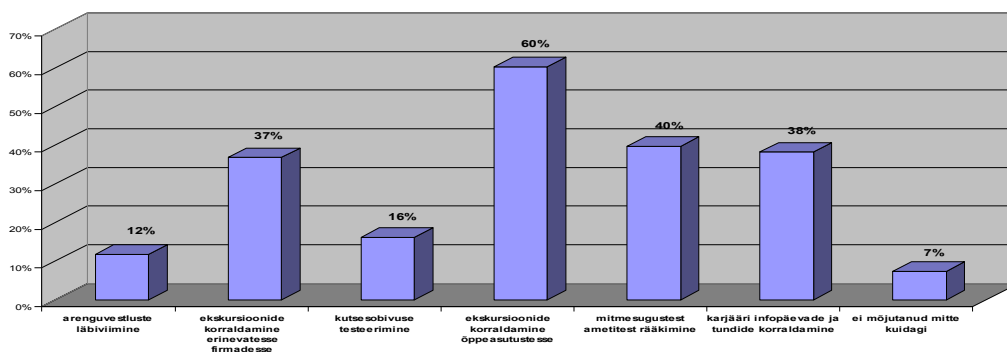
Suur osa (38%) gümnasiste arvas, et kool ei avalda mõju nende karjäärivalikutele. 22% väitis, et kool avaldas siiski mõju nende karjäärivalikule. 27% noortest oli raske öelda, kas kool avaldas mõju nende valikutele või mitte. Uuringust selgus, et kool ei avalda märkimisväärset mõju noorte karjäärivalikutele. Enamikes Narva gümnaasiumides puuduvad karjääriõppe tunnid, mis mõjutavad noori karjäärivalikute tegemisel ja annavad kasulikke teadmisi antud valdkonnas. Lõimitud õppe kaudu saadud teadmisi ei oska ilmselt noored seostada karjäärialaste teadmistega. Saadud andmed räägivad koolide vähesest mõjust õpilaste karjäärivalikule. Ainult 16% respondentidest märkis, et kool mõjutas nende karjäärivalikuid. Need õpilased kasutavad saadud teadmisi oma karjäärivalikute tegemisel ja on valmis kaalutletud otsusieid vastu võtma just kooli mõjul.

Joonis 5. Kooli mõju õpilaste karjäärivalikule.

Küsimusele, missuguste meetodite ja ürituste abil kool avaldab mõju gümnasistide karjäärivalikutele, saadud vastustest selgus, et karjäärivalikutele avaldavad mõju erinevad meetodid ja üritused (vt Joonis 6).

Üle poole (60%) õpilastest pidas õppeasutustesse ekskursioonide korraldamist efektiivseks. Antud ekskursioonide ajal noored tutvuvad erinevate õppeasutustega, seal õpitavate erialadega, keskkonnaga, see teeb hõlpsamaks nende valikute tegemist. Efektiivsemateks meetoditeks pidasid noored ka mitmesugustest ametitest rääkimist (40%), karjääri infopäevade ja tundide korraldamist (38%), erinevatesse firmadesse ekskursioonide korraldamist (37%). Vestlused mitmesugustest ametitest annavad õpilastele informatsiooni ja nõuandeid, mis omakorda mõjutada nende karjäärivalikut. Karjääri infopäevadel ja tundides noored tutvuvad erinevate erialade ning õppeasutustega, mis pakuvad nendele huvi. Tutvumine erinevate firmadega tekitab noortes huvi ja tahet seostada oma tulevast karjääri antud sfääriga. Vähem mõjutavad noorte karjäärivalikuid kutsesobivuse testide tegemine (18 %) ning arenguvestluste läbiviimine (12%). Seitse protsenti vastajatest tunnistas, et kool mitte kuidagi ei mõjuta nende karjäärivalikute tegemist. Seega on õpilasi, kes ei näe kooli mõju otsustamisel.

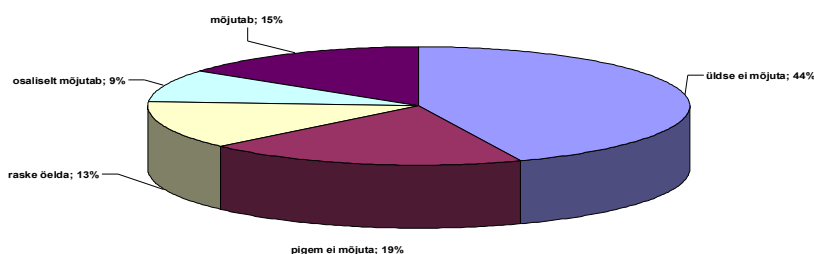
Joonis 6. Kooli mõju õpilaste karjäärivalikule.

Uuringust selgus, et koolil on vähene mõju noorte karjäärivalikutele. Kool saaks karjääriõppe aine kaudu mõjutada palju enam, selleks oleks vaja kõikidesse koolidesse sisse viia „karjääriõpe” aine või rohkem pöörata tähelepanu lõimitud õppes sellele temale, et õpilased tunneksid kooli mõju. Koolis toimub õpilaste isiksuse omaduste arenemine ning õpilaste isiksuse „küpsetamise” protsess. Koolis peaks noortel olema võimalus proovida erinevaid elurole, kujundada erialaseid huvisid õppeainete läbimise protsessis, saada informatsiooni õppimisvõimaluste ja karjäärivalikute kohta.

4.1.4. Karjäärinõustamise roll õpilaste karjäärivalikute tegemisel

Karjäärinõustamine koolis on noortele toetuse andmine teadvustatud otsuste langetamisel ja elluviimisel. Karjäärinõustamise tulemusena noor inimene oskab oma isiksuse omadusi analüüsida, oskab näha oma haridusvõimalusi ja oma kohta tööturul, püstitada eesmärke ja planeerida samme nende saavutamiseks, saab motivatsiooni edaspidisteks õpinguteks. Ta teab, kust otsida ja leida infot tööturu kohta ning teda huvitavatest ametitest ja õppimise võimalustest. Kahjuks kaugelt mitte igas Narva linna koolis lõpetajatel on võimalus õppimise käigus osaleda karjäärinõustamisel ning saada piisavat infot karjäärivalikute kohta. See tuleneb sellest, et karjäärinõustamine on vabatahtlik ning enamikes koolides puuduvad karjääriõppe tunnid, kus saab õpilast selles osas mõjutada.

Suurem osa küsitletud õpilastest märkisid, et karjäärinõustaja ei avaldanud mõju nende karjäärivalikutele (vt Joonis 7). Ainult 15% õpilastest tunnistas et karjäärinõustaja mõjutas nende karjäärivalikuid. Veel üheksa protsenti noorte arvates karjäärinõustaja osaliselt mõjutas nende karjäärivalikuid. Antud arvud näitavad üsna vähest karjäärinõustajate mõju karjäärivalikutele. Võib arvata, et nendel noortel ei olnud gümnaasiumis karjäärinõustamise võimalust või ühekordne kohtumine karjäärinõustajaga ei mõjutanud nende karjäärivalikuid. Sellepärast on hädavajalik see teenus noortele kättesaadavamaks muuta reklaami, interneti ja muu massimeedia kaudu nende küsimustega tegelevate „Rajaleidja“ keskustega.

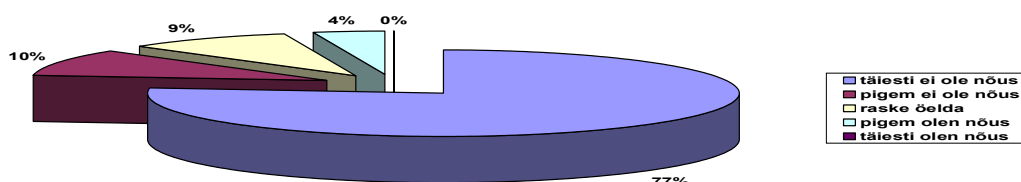
Joonis 7. Karjäärinõustaja mõjub noorte karjäärivalikutele.

Mida kättesaadavam on haridust ja karjääri puutuv informatsioon, seda rohkem noori inimesi saavad seda teenust kasutada. See annab neile võimaluse teadlikult ja kaalutletud valikuid teha ning vähendab karjäärivalikuga seotud riske.

4.1.5. Klassijuhataja mõju abiturientide karjäärivalikutele

Klassijuhataja on koos oma hoolealustega piisavalt pikka aega. Ta on abiline, nõustaja, kasvataja ja toetaja vanemate klasside õpilaste jaoks.

Vastustest küsimusele, kas klassijuhataja avaldab mõju gümnasistide karjäärivalikutele (vt *Joonis 8*), selgus, et 77% ankeeteritud õpilastest arvas, et klassijuhataja ei avaldanud mõju nende karjäärivalikule ja 10% õpilastest tunnistas, et pigem on nõus sellega. Ainult neli protsenti vastajatest arvas, et mingil määral klassijuhataja avaldas mõju nende karjäärivalikule. Seega klassijuhataja ei mõjutanud suuremat osa noorte karjäärivalikuid.

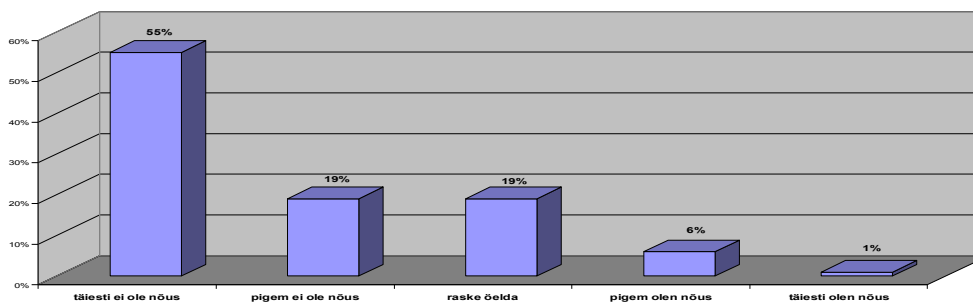

Joonis 8. Klassijuhataja mõju õpilaste karjäärivalikutele.

Uuring näitas, et õpilaste karjäärivalikuid puudutavates küsimustes ei tunnetanud klassijuhataja poolset mõju. Seega jäi gümnaasiumi lõpetajatele klassijuhataja tundides ja klassijuhataja muu tegevuste kaudu saadav info märkamatuks või jäid väga tagasihoidlikuks, et noor seda ei tunnetanud.

4.1.6. Sõprade mõju noorte karjäärivalikutele

Suhted sõprade ja klassikaaslastega on niivõrd lähedased, tugevad ja usaldatavad, et nad mõjutavad karjäärivalikuid. Analüüsides andmeid, mis olid saadud küsimusele, kas sõbrad avaldasid mõju gümnasistide karjäärivalikule, selgus (vt *Joonis 9*) et, 55% noorte karjäärivalikutele sõbrad üldse ei avaldanud mõju ning pigem ei avaldanud mõju 19% noortest. Ainult üks protsent ankeeteritud õpilastest märkis, et nende karjäärivalikule avaldas mõju sõber. Kuus protsenti noortest oli pigem nõus sellega, et sõbrad mõjutasid nende otsust.

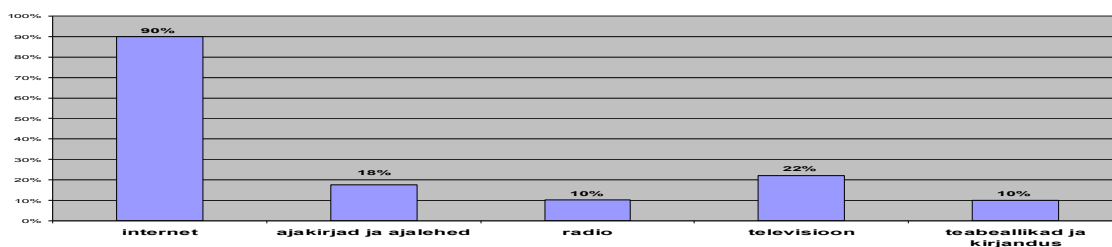
Joonis 9. Sõprade mõju noorte karjäärivalikule.

Uuringust selgus, et sõbrad väga vähesel määral mõjutavad noorte karjäärivalikuid. Enamus noortest ei võta oma sõprade arvamusi kuulda. Nad eelistavad hariduse ja karjääriga seotud küsimustes usaldada oma otsuseid ise.

4.1.7. Massimeedia mõju noorte karjäärivalikutele

Massimeedia on tehnoloogia ja institutsioon, mille läbi levib info suurtele auditoriumitele. Massimeedial on palju ressursse: internet, raadio, ajalehed, ajakirjad, televisioon. Noored kasutavad aktiivselt neid ressursse ja saavad neist vajalikku infot, mis võib mõjuda nende karjäärivalikuid.

Küsimusele massimeedia mõjust Narva gümnasistide karjäärivalikule saadi järgmised tulemused (vt *Joonis 10*), 90% noortest saab infot karjäärivõimaluste kohta internetist. Internet on kaasaegse inimese elu lahutamatu osa ja väga populaarne noorte seas. Noored veedavad internetivõrgus palju aega. Internet on heaks võimaluseks kasuliku info hankimiseks. Noored saavad sealt just neile mõeldud infot karjääri, karjäärinõustamise, pakutavate õppimise- ja töövõimaluste kohta. Ajalehed ja ajakirjad tänapäeval ei oma suurt populaarsust noorte seas. Interneti kättesaadavus tõrjub need välja. Internet pakub rohkem võimalusi noortele: mugavus, kättesaadavus ja populaarsus. Võrreldes internetiga, ka televisiooni efektiivsus on vähene. Noored vaatavad televiisorit aina vähem. Nad asendavad televiisorist saadavat infot internetiga, kust on võimalik neid hetkel huvitavat informatsiooni hankida kohe. Üha aktuaalsemaks ja populaarsemaks muutuvad karjääri- ja õppimisvõimaluste kohta lühifilmide vaatamine videosaitidel (näiteks YouTube). Raadio kaudu saavad noored kõige vähem informatsiooni. Noored kasutavad isiklikke pleiereid lemmikmuusika kuulamiseks, kuid ei kuula raadio kaudu pakutavat karjäärilast infot. Osa respondentiks saavad infot karjäärist teabeallikatest ja kirjandusest aga nende noorte protsent on samuti väike.

Joonis 10. Massimeedia mõju õpilaste karjäärivalikule.

Käesolevad andmed räägivad sellest, et internetiallikad mõjutavad kõige enam noorte karjäärivalikuid. Selline kaasaegne inforessurs on väga populaarne ja kättesaadav noortele. Teised massimeedia ressursid mõjutavad noorte karjäärivalikuid märksa vähem.

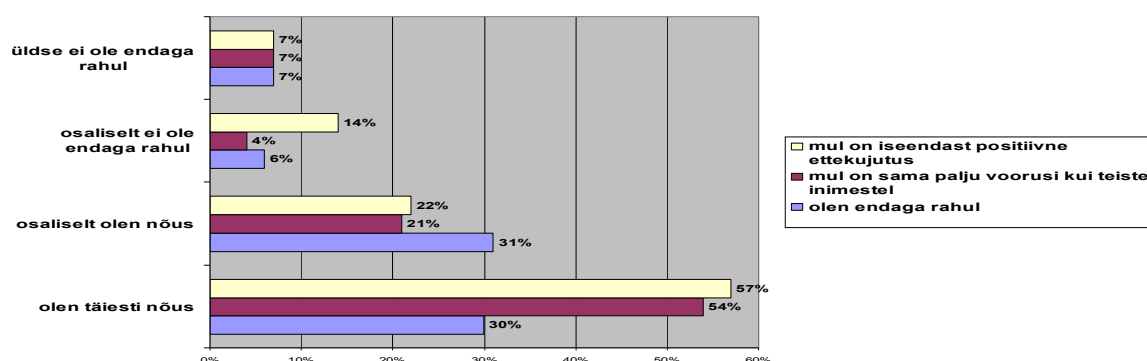
4.2. Sisemise teguri mõju abiturientide karjäärivalikule

Perekond on iga inimese elu oluline osa. Seega vanemad avaldavad mõju lapse arengule ja tema isiksuse kujunemisele, tema väärtustele, harrastustele. On tähtis õigeaegselt märgata noore inimese kalduvusi ja suunata teda. Suurel määral just vanemad avaldavad mõju lapse enesehinnangu kujunemisele.

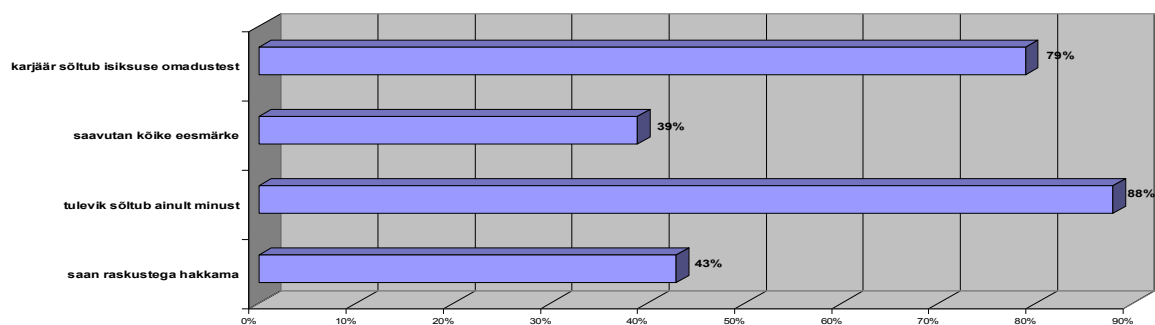
4.2.1. Noorte arvamus oma enesehinnangu kohta

Oma isiksuseomaduste ning nende põhjal kujunenud oma enesehinnangu kohta arvamuse kujunemine ja sellest teadlik olemine on oluline noorte karjäärivalikute tegemisel. Eriti tähtis on enesetundmine lõpuklassis olevale abiturientidele. Tiit Saksakulm möönab, et see kuidas noor suudab oma tulevikku kavandada – iseseisvalt mõelda, otsustada, valikuid teha ja eluga toime tulla, sõltub paljuski tema enesetundmisest – oma huvide, soovide, võimete ja isiksuseomaduste teadvustamisest (Saksakulm 2010: 11).

Narva gümnaasiumide abiturientide arvamus enda enesehinnangu kohta on toodud ära joonisel 11 ja joonisel 12. Suurim osa õpilastest tunnistas, et nendel on iseendast positiivne ettekujutus (67%), noortel on samapalju voorusi kui teistel inimestel (64%) ning 30% noortest on endaga rahul. Lähtudes saadud andmetest, võib väita, et Narva gümnaasiumide lõpetajate suurema osa arvamus oma enesehinnangust on kõrge. Anketeeritud õpilased vastasid, et tulevik sõltub ainult nende püüdlustest (88%). 79% õpilastest tunnistas, et karjäär sõltub isiksuse omadustest. Inimeste karjääri edukus sõltub tema tegevustest, püüdlustest, haridusest ning võimalustest. 48% noortest arvab, et saavad raskustega hakkama. Antud fakt räägib sellest, et õpilased ei karda raskusi, nendel on positiivne ellusuhtumine ja nad on võimelised eettulevate raskustega toime tulema. Üle kolmandiku küsitletud noortest (39%) arvab, et saavutavad kõik püstitatud eesmärgid.

Joonis 11. Noorte arvamus oma enesehinnangust.

Joonis 12. Noorte arvamus oma enesehinnangu kohta.

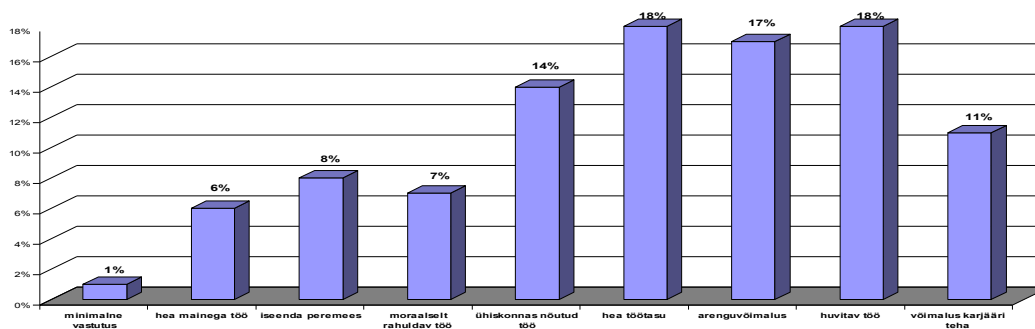
Nõudlikkuse kõrge tase on positiivne märk, sest stimuleerib noori arenema ja raskustest jagu saama. Optimaalse enesehinnangu aluseks on vajaminev kogemus, nõuetekohased teadmised ja oskused. Enesekindlus annab õpilasele võimaluse hinnata oma võimeid erinevates elusituatsioonides ja karjääririkohasel enesemääramisel. Enesekindlat noort eristavad oskused loogilisi otsuseid vastu võtta ja ellu viia, sihikindlus eesmärkide saavutamisel ja vastutustunne eluplaanide teostamisel. Lehtsalu (2011: 68) väidab, tänu enda isiksuseomaduste teadlikule tundmaõppimisele suudab noor inimene toetuda karjääri planeerimisel oma tugevatele külgedele. Noor teadvustab ka enda nõrkusi ja vajadusel ning võimalusel tegeleb nende arendamisega.

4.2.2. Väärtused ja vajadused karjäärivalikuid mõjutavate teguritena

Väärtused mängivad küllaltki tähtsat osa inimese karjäärivalikus. Lähtudes sellest, missuguseid andeid ja omadusi tahab noor inimene arendada, seab ta endale selle eluperioodi prioriteedid. Ühel juhul prioriteediks on amet, teisel – töökoht, kolmandal – elukoht, neljandal – finantstingimused jne.

Edukas karjäär sõltub tihtipeale omandatud kvaliteetsest haridusest. Narva gümnaasiumide õpilaste väärtuste uurimise käigus selgus (vt Joonis 13), et 22% gümnaasiumide lõpetajatest arvab, et karjääri edukus sõltub otseselt hariduse tasemest. Vaatamata sellele, et suurem osa gümnaasistide vanemaid omab kutseharidust, 92% küsitluid plaaneerib kõrgharidust omandada. Andmed näitavad, et enamuses on noored huvitatud kvaliteetsest kõrgharidusest. Kõrghariduse omandamine annab karjääriarengu võimaluse tulevikus ja teatud positsiooni saavutamise ühiskonnas. Spetsiaalsete teadmiste omandamine tagab noorele professionaalsuse, mis on alati nõutud tööturul. Need on peamised faktorid, mis motiveerivad abituriente kõrghariduse omandamisel, sellepärast kasvabki noorte tahe sellist haridust omandada. Kuid 10% noori on veendunud, et saadud haridus ei avalda mõju karjääri edukusele. Nad arvavad, et karjäär võib sõltuda juhusest ja heast õnnest. Karjäär on tähtis 60%

noorte elus, 25% suhtuvad neutraalselt karjäärिकासvu ja ei pea seda kõige tähtsamaks enda elus. 15% ei tähtsusta karjääri oma elus.

Joonis 13. Noorte karjääriga seotud väärtused.

Tööturul nõutud amet, mis annab head ja stabiilset sissetulekut on see faktor, mis tõstab inimese enesehinnangut. Positiivne enesehinnang stimuleerib oma korda initsiatiivi kvaliteetse hariduse ja huvitava töökoha saamiseks ning karjäärिकासvuks. Kõik see toob endaga kaasa elukestva eneseharimise vajalikkuse mõistmise. Noored püüavad head tööd saada, omada karjäärिकासvu ja arenguvõimalusi. Nad tahavad omada staatust ühiskonnas ja stabiilset kõrget sissetulekut. Positsioon ühiskonnas – nn sotsiaalne maine – on inimese jaoks tähtis, mida ta väärib indiviidina sotsiumis. Uuringus selgus, et noored peavad kõrget positsiooni ühiskonnas väga oluliseks. Nad kalduvad arvama, et karjäär on inimese isiklik ning professionaalne areng. Tänapäeval töö tulusus on noorte jaoks tähtsaim faktor, sest annab võimaluse kõiki neid materiaalseid hüvesid saada, mis näitab inimese edukust.

Lähtudes ülaltoodust võib väita, et noored on nõus tegema tööd, mis toob palju raha, kuid ei anna moraalselt rahuldust. See näitab seda, et noorte jaoks on oluline omada materiaalselt kindlustunnet, mis annab nende tulevasele perekonnale võimaluse hästi elada.

Superi järgi võivad väärtushinnangud muutuda elu jooksul. Noored valivad eriala tuginedes oma väärtustele ja hoiakutele.

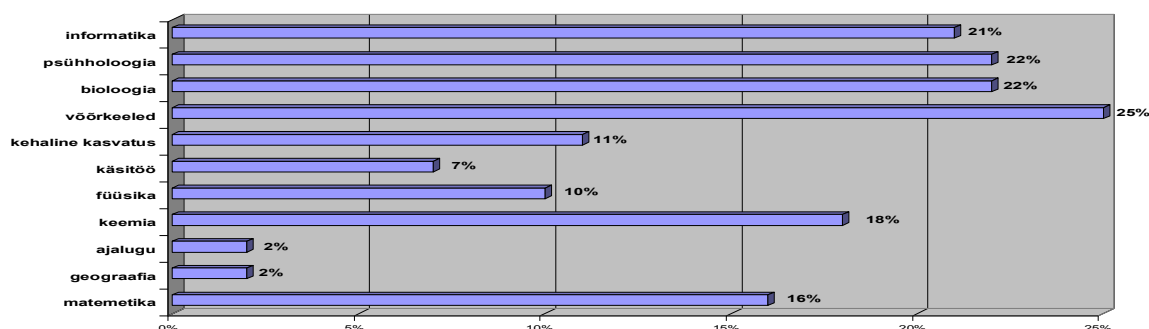
4.2.3. Ainevaldkondade mõju noorte karjäärivalikule

Superi teooria järgi vanuses 15.-24. eluaastat otsivad noored oma rolli. Samal ajal hakkavad õpilased unistama oma võimalikest „minadest“. Noored teadvustavad oma kutseidentiteedi. Järgneval piiritlevad õpilased oma peamised kutse- eelistused ja lähtuvad neist edasiõppimise valikutes. Õppeainetega tegelimit võib pidada kui oma karjäärirollide otsimist, mis omakorda mõjutab edasist karjäärivalikuid.

Tihti peale inimesed seovad oma huve professionaalse tegevusega ja see mõjutab ka karjäärivalikuid. On palju meeldivam tegelda tööga, mis mitte ainult ei too tulu, vaid pakub ka

moraalsed rahulolu. Noorte huvi õppeainete vastu avaldab mõju nende karjäärivalikule. Lemmiktegevus võib tulevikus muutuda ametiks ja tööks.

Gümnasistide harrastused ja ainetunnid mõjutavad nende karjäärivalikuid. Uuringust selgus (vt *Joonis 14*), et kõige populaarsemad ained, mille vastu noored tunnevad huvi on: võõrkeeled (26%), bioloogia (22%), psühholoogia (22%), informaatika (21%). Noored kavatsevad siduda oma karjäärivalikuid nende ainetega, mis on populaarsed tänapäeva noorte seas. Keemia ja matemaatika pakub huvi 18% abiturientidele. Kehaline kasvatus (11%), füüsika (10%), käsitöö (7%), ajalugu (2%) ja geograafia (2%) on kõige vähem huvipakkuvad õppeained noorte seas.

Joonis 14. Noorte ainealased eelistused.

Õppeainete läbimisel noored saavad erinevaid teadmisi ja kogemusi, mis aitavad neil edaspidi oma karjäärivalikuid teha. Õppeainetega tegelemine annab suuna isiksuse kujunemisele ning karjääriorientatsiooni loomisele. Tundides ja huvitegevuse kaudu noored panevad proovile oma võimeid ja selle põhjal teevad oma otsuseid, mis on seotud karjäärivalikutega.

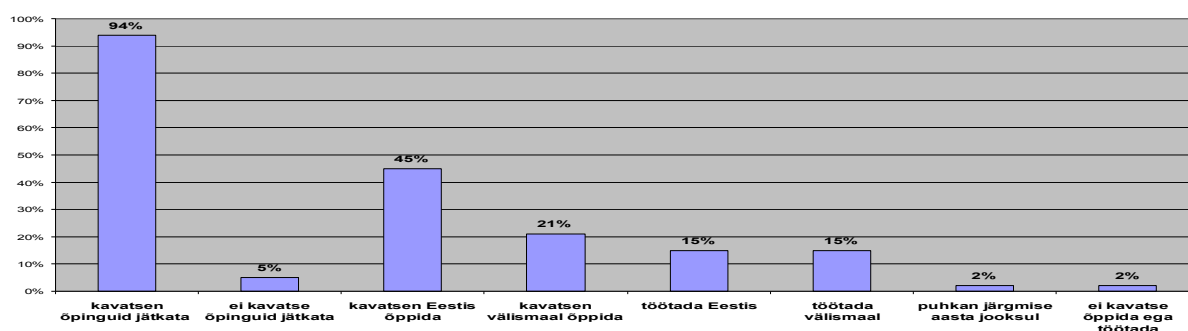
Karjäärivalikul on vaja pöörata tähelepanu sellele, millega meeldib tegelda, mis pakub huvi. Suurt osa võivad selles osas mängida vanemad, sest nad märkavad õigeaegselt oma laste kalduvusi mingis valdkonnas. Nad võivad last suunata just nende annete ja kalduvuste arengule, mis omakorda võivad soodustada noore tulevast karjäärivalikut. Sellepärast on vaja iga noore eelduseid uurida, tema võimeid huviringide ja õppetöö abil arendada, mis aitab tal oma karjäärivalikuid teha ja tulevikus huvipakkuvate valdkondadega tegeleda.

D. Superi teooria järgi inimesed erinevad oma võimete, huvide ja isiksuse tüüpide poolest, mis samaaegselt eristab neid tegevuse liigi, ameti poolest. Igale inimesele sobivad mitmesugused ametid, milles ta saab ennast realiseerida. Karjääri areng on inimese „mina – kontseptsiooni” realiseerimine. Mõistes oma oskusi, iseloomu omapära, inimene teeb karjäärivaliku.

4.3. Noorte tulevikuga seotud karjääriplaanid ja regionaalne sidusus

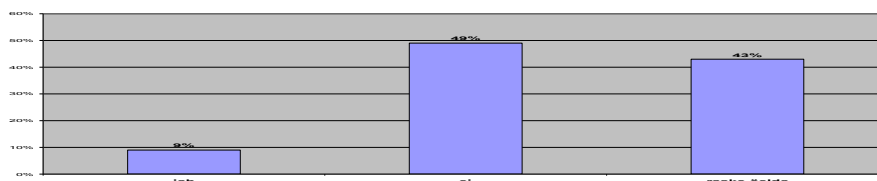
Gümnaasiumi lõpetamine tähendab noortele uute oluliste valikute tegemist. Alati ei ole väga lihtne otsustada, kuhu edasi minna, mida teha. Enne kui mingis suunas edasi minema hakata on vaja teada, mida konkreetselt teha tahetakse. Antud peatükis analüüsitakse noorte edaspidiseid karjääriplaanid.

Uurimistöö andmete järgi (vt *Joonis 15*) peale gümnaasiumi lõpetamist suurim osa õpilastest kavatses oma õpinguid jätkata (94%). See näitab noorte püüdlusi hariduse omandamise suunas, et olla edaspidi konkurendivõimeline tööturul. Ainult üheksa protsenti küsitletud noortest ei kavatses edasi oma õpinguid jätkata. 45% gümnaasiumi lõpetajatest planeerivad edasi õppida Eestis. Seega Eestis hariduse omandamine on piisavalt populaarne noorte seas. 21% noortel on plaanis välismaal oma haridusteed jätkata. Võrdne hulk noori kavatses töötada Eestis (15%) ning välismaal (15%). Kaks protsenti noortest märkis, et nende plaanides on puhata järgmise aasta jooksul ja kaks protsenti õpilastest ei kavatses õppida ega töötada. See fakt näitab, et osa noortest ei ole jõudnud otsuseni, millega tahavad tegeleda ja kelleks tahavad saada. Need noored ei kiirusta oma otsuse tegemisega. Nad eelistavad oodata ning selle aja jooksul oma valikud teha. See paus võib neil aidata teadvustatud otsuse tegemises hiljem.

Joonis 15. Gümnaasiumi lõpetajate tulevikuga seotud plaanid.

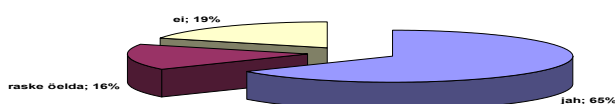
Uurides, kas gümnaasiumide lõpetajad tahavad siduda oma karjääri kodulinna Narvaga (vt *Joonis 16*) selgus, et ainult üheksa protsenti õpilastest planeerib siduda oma tulevikku kodukohaga. Suurim arv vastajatest (49%) ei planeeri oma tulevikku siduda Narva ja Ida-Virumaaga. 43% noortest ei osanud sellel küsimusele vastata. Nad kas ei ole sellele mõelnud või ei ole kindlad, kus jätkavad oma karjääri.

Joonis 16. Noorte plaanid siduda oma karjäär Narva linnaga.

Tulemuste põhjal võib järeldada, et enamus noori ei näe oma karjääril perspektiive kodulinnas, et seda alaliseks elukohaks valida. See asjaolu toob endaga kaasa linnaelanike arvu kahanemise, kaadrite äravoolu ja lõpuks ka linna arengu üldise hääbumise ja majandusliku olukorra halvenemise tulevikus. Noortel puudub ilmselt nägemust kuidas kodulinnas oma elukvaliteeti tõsta.

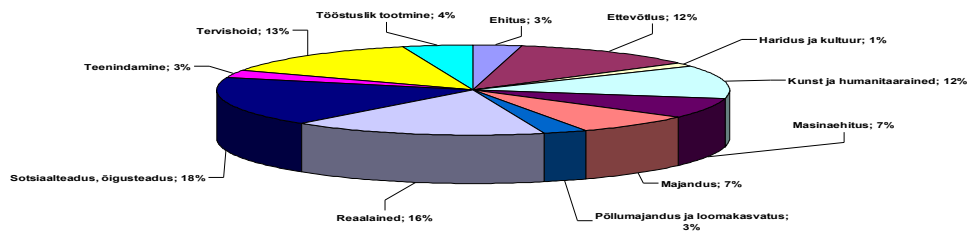
Küsimusele, kas sina juba valisid endale sobiv õppeasutuse, kus planeerid õppida, Tulemused annavad aluse väita, et hariduse jätkamisega seotud otsused on enamikel küsitletuist tehtud nad on valinud konkreetse õppeasutuse, mis annab võimaluse neid huvitavat kutseala omandada (vt Joonis 17).

Joonis 17. Õppeasutuse valik.

Need noored kes vastasid antud küsimustele eitavalt või neil oli raske öelda kus oma haridusteed jätkavad, ei ole veel oma valikuid teinud. Nende hulk on küllaltki suur. See on iseenesest murettekitav. Nendel noortel küll on soov edasi õppida, millest räägivad vastused eelmistele küsimustele, kuid kus seda teha pole nad veel otsustanud. Võimalik, et antud noortel on raskusi otsustamisega.

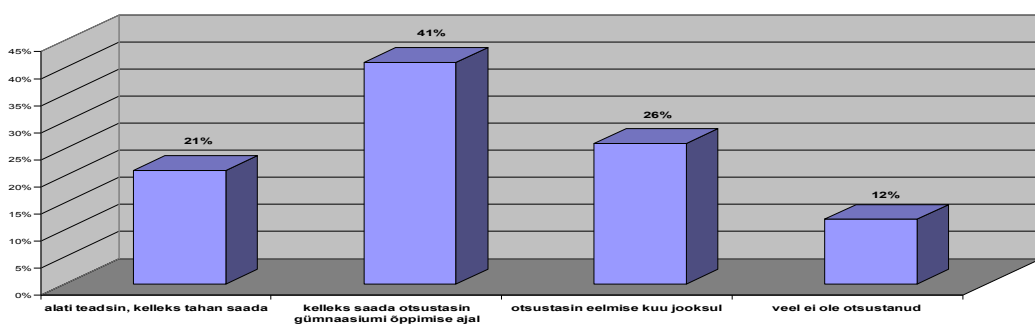
Uurides valdkondi, kus noored kavatsevad oma haridusteed jätkata selgus (vt Joonis 18), et kõige enam noori eelistab jätkata oma haridusteed sotsiaalteadustes ja õigusteadustes (18%). Samuti populaarsed on reaalainete valdkonnad (16%), tervishoid (13%), ettevõtlus (12%), kunst ja humanitaarained (12%). Tulemuste põhjal võib väita, et need valdkonnad on noorte seas populaarsemad ja vastavad Narva linna abiturientide vajadustele ning väärtustele. Vähem populaarsed on järgmised valdkonnad nagu masinaehitus (7%), majandus (7%), tööstuslik tootmine (4%), ehitus (3%), teenindus (3%), põllumajandus ja loomakasvatus (3%). Kõige vähem populaarsed valdkonnad noorte seas on haridus ja kultuur (1%). Noored ei näe nende valdkondade perspektiivi ja need ei vasta nende väärtushinnangutele.

Joonis 18. Noorte karjäärivaliku valdkonnad.

Uurides, millal respondendid oma valiku tegid, selgus, et suurem osa küsitletud noortest on oma elukutse valiku teinud gümnaasiumis õppimise ajal (41%). 21% õpilastest vastas, et alati teadsid kelleks tahavad saada. See grupp noori teab, missugused erialad sobivad neile ning adekvaatselt hindavad oma teadmisi ja oskusi, ning vastavalt teevad oma karjäärivalikuid. Noored, kellel on täpne ettekujutus kelleks nad tahavad saada, liiguvad sihipäraselt oma eesmärgi poole.

Veerand noortest, on oma karjäärivalikutega seotud otsused teinud eelmise kuu jooksul (26%). On 12% noori, kes veel ei ole teinud oma karjäärivalikutega seotud otsuseid. Nendel noortel on raskusi karjäärivalikutega seotud otsuste tegemisel. Neil kas puuduvad teadmised ja ettekujutused, valdkondadest, mis võiksid neile huvi pakkuda või ei ole neil õigeaegselt välja kujunenud huvid, või nad ei ole kindlad oma võimetes. Üheks põhjuseks võib veel olla karjääriõppe ja -nõustamise puudumine, kus oleks saanud analüüsida oma huvialasid, oskuseid ja vajadusi. Siit võib järeldada, et osadele noortele otsuste tegemise protsess on keeruline.

Joonis 19. Karjäärivalikutega seotud otsuse vastuvõtmise aeg.

D. E. Super väitis, et kutsealased eelistused kujunevad ja muutuvad ajajooksul ning on seotud inimeste isiksuste eripärasustega, kogemuste saamisega jne. Superi teooria järgi igale inimestele sobib mitu elukutset. Isiksuse ja karjääri kujunemise protsess kestab kogu inimese elu jooksul ja läbib mitu etappi: kasvamine, uurimine, saamine, stabiilsus ja hääbumine. Uuringu tulemused räägivad sellest, et oma suurim osa noortest teevad karjäärivaliku otsused

gümnaasiumi õppimise ajal, eelmise kuu jooksul või üldse veel ei ole oma karjäärivalikutega otsustanud. Antud grupi noortel inimestel väärtuste, huvide ja enesehinnanguga seotud arvamused ei ole veel lõpuks kujunenud välja. See omakorda ei ole kujundanud nende ettekujutust oma karjäärivalikule. Võib öelda, et gümnaasiumi õpilased asuvad uurimise etapil. Nad teevad esimesi samme oma võimaluste katsetamisel, proovivad oma jõudu mitmesugustes tegevustes, omandavad erinevaid elukutseid, saavad esimese töökogemuse. Noored analüüsivad oma omadusi, väärtusi ja kõrvutavad neid erinevate kutsetega. Nii nad läbivad uurimise etapi. Karjäärivaliku protsess on unikaalne iga inimese jaoks ja sõltub isiksuse kujunemise omapärasustest, arengust ja omandatud rollidest.

KOKKUVÕTTE

Lõputöö eesmärgiks oli uurida, millised tegurid mõjutavad noorte karjäärivalikuid pärast keskkariduse omandamist. Vaatluse all olid sisemised ja välised tegurid, mis mõjutavad Narva linna noorte karjäärivalikuid. Lõputöö uurimisküsimuseks millele otsiti vastuseid olid:

- kuidas sisemised tegurid mõjutavad noorte karjäärivalikuid;
- millised välised tegurid mõjutavad karjäärivalikuid teoreetiliste seisukohtadele toetudes;
- milliseid infoallikaid kasutavad noored, et saada informatsiooni oma karjäärivalikute tegemiseks;
- kuidas noored planeerivad seostada oma karjääri kodukohaga.

Teoreetilises osas autor sai teada, et karjäär on inimese elukestev haridus- ja tööalane areng. Karjääri vaadeldakse ka kui teed, mis saab alguse juba lapseas, millega tegelemine on pidev ja pikaajaline protsess. Karjäär kujuneb erinevate valikute käigus, mida inimesed elu jooksul teevad. Edukas karjääriplaneerimise protsess toimub, kui inimene mõtleb, planeerib ja analüüsib oma karjääri valikuid. Karjääriplaneerimiseks on vaja tunda õppida iseennast, seejärel õppimis- ja töövõimalusi ning langetada iseenda jaoks antud hetkel sobilik otsus.

Lõputöö teoreetiliseks lähtekohaks oli Donald E. Superi elutee- eluruumi teooria, mis kirjeldab karjääriarengut inimese eluteel.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks viis autor läbi uuringu Narva linna Gümnaasiumide 12. klassi noorte seas. Uuringu läbiviimiseks kasutati kvantitatiivse meetodina anketeerimist, mille abil oli võimalik uurida antud temaatikat. Antud meetod oli efektiivne ning võimaldas saada vastused kõikidele uuringus püstitatud küsimustele ja täita töö eesmärgi. Võib väita, et lõputöö eesmärk on saavutatud ja on saadud vastused kõikidele uurimisküsimustele, mis autor püstitas. Uurimise ja analüüsi meetodid olid efektiivselt valitud ja kasutatud, mis võimaldas saada järgmised tulemused:

- noorte karjäärivalikuid rohkem mõjuvad sisemised tegurid: enesehinnang, iseloomu omadused, väärtused ja vajadused, huvialad ja hobid ning oskused ja vajadused;
- noored teevad oma karjäärivalikuid teadlikult, toetudes oma väärtustele, vajadustele ja arvamustele;
- noored peavad lugu oma vanemate arvamusest ning võtavad kuulda oma vanemate nõuandeid, mis on seotud karjäärivalikuga;

- noored arvavad, et vanematel on õigus jagada oma kogemusi ja vaateid karjäärivalikute osas, aga karjäärivalikute üle otsustamisel toetuvad nad enamuses oma arvamustele;
- koolil, klassijuhatajatel ja karjäärinõustajatel on vähene mõju noorte karjäärivalikutele;
- sõprade mõju noorte karjäärivalikule on praktiliselt olematu;
- informatsiooni karjääriga seotud küsimustes hangivad noored peamiselt internetist. Teised massimeedia allikad mõjutavad noorte karjäärivalikuid märksa vähem;
- uurides sisemiste tegurite mõju noorte karjäärivalikutele selgus, et noorte arvamused enda enesehinnangu kohta on kõrged, mis peaks andma neile rohkem enese- ja otsusekindlust oma eesmärkide saavutamisel;
- noorte väärtushinnangud, vajadused ning huvialad mõjutavad nende karjäärivalikuid;
- peale gümnaasiumi lõpetamist enamik noortest kavatsevad oma õpinguid jätkata, planeerides edasi õppida Eestis;
- enamus Narva linna gümnaasiumi lõpetajaid ei seosta oma karjääri ja tulevikku oma kodu linnaga;
- enamus noortest tegid oma karjäärivaliku gümnaasiumis õppimise aja või eelmise kuu jooksul;
- kõige enam noori eelistab jätkata oma haridusteed sotsiaal- ja õigusteaduste valdkondades, veel osutus populaarseteks reaalinete valdkond, tervishoid, ettevõtlus, kunst ja humanitaarained, kõige vähem populaarseteks noorte seas osutusid hariduse ja kultuuri valdkonnad.

Saadud tulemuste põhjal võib teha järgmised järeldused: Narva linna gümnaasiumide lõpetajate karjäärivalikuid mõjutavad peamiselt sisemised tegurid. Valiku tegemisel noored toetavad oma väärtustele, huvidele, vajadustele. Suurt mõju avaldab noorte karjäärivalikutele nende positiivne arvamus oma enesehinnangu kohta, mis annab noortele jõudu liikuda oma eesmärkide poole ning savutada neid. Välised tegurid mõjutavad noorte karjäärivalikuid vähesel määral. Noored eelistavad enamuses haridusteed jätkata ja omandada kõrgharidust. Kodukandiga oma karjääri kavatsevad seostavad vähesed noored.

Lõputöö tulemused võivad olla kasulikud Narva linna Haridus- ja Kultuuriosakonnale ja Gümnaasiumide direktoritele, õppealajuhatajatele, õpetajatele ja lastevanematele, kasutades

töö tulemusi nõupidamistel, õppenõukogudes, lastevanemate koosolekutel ja karjäärilase õppe planeerimisel ning selle teema lõimumisel teiste ainetega õppetöös.

Uuringu tulemused tõid välja kitsad kohad, mis esinevad noortel karjäärivalikutega seotud küsimustes. Eelkõige tuleks Narva linna gümnaasiumides sisse viia karjääriõpe. Hetkel ainult Narva Soldino Gümnaasiumis toimub süstemaatiline karjääriõpe. Teistes koolides see puudub. Antud õppeaine annab gümnaasistidele süsteemsed teadmised iseenda tundmisest, teadmisi töömaailmast, informatsiooni õppimis- ja karjääriplaneerimisest, mis omakorda annab õpilastele võimaluse teha läbimõeldult oma karjäärivalikud ning vähendab ebaefektiivseid riski valikute tegemisel.

Antud uuring selgitas välja, et suur osa nootest ei seosta oma tulevikku kodulinnaga ja vallaga. Kohalik omavalitsus võiks kasutades ära töös saadud tulemusi, võtta kasutusele meetmed, mis tekitaks noortes suuremat huvi kodukohas oma karjääri jätkata.

Kohalik omavalitsus peab pakkuma konkurentse võimekama töötasu, et noortel inimestel oleks huvi kandideerida töökohtadele oma kodumaal, aga mitte välismaal. On vajalik organiseerida erinevaid kutsealaseid kursuseid, et noored võiks areneda ja suurendada oma tööoskusi ja tööalaseid teadmisi, et saada perspektiivsemaks ja oma tegevuses professionaaliks. Kohalikul omavalitsusel tuleks luua mugavad ja soodsamad tingimused äri loomiseks. Juhul, kui noored inimesed näevad oma kodukohal perspektiivi ning arenemis võimalusi, siis noortel spetsialistidel suureneb motivatsioon kodumaale tagasi minna.

SUMMARY

Choice of career is a decision focused on the future which each person makes in their lives. This decision is very responsible, because of it depends the life of a young person's future success and development. Typically, the problem of career choice stands at the end of secondary school. This is a time when young people need to make specific decisions on matters affecting their future. For high school students planning careers usually means the choice of further education, as well as work experience and interest in activities, self-development through various activities.

Making a career choice is a particularly difficult and stressful decision for high school graduates. The topic is relevant because there comes a moment in every young person's life when it is necessary to make decisions related to their future. For the implementation of plans young need the knowledge, skills and experience which could give and offer them adults, because young people have too little life experience, they do not feel confident. Usually young people's knowledge of career is chaotic, often they do not have any information about the choices. The relevance of the thesis is that in Narva entrants have no choice of career and these impact factors is studied.

The thesis aim is to explore what factors influence young people's career choices after completing their secondary education. The study was based on the tests results of students from grade 12. The thesis research questions are:

- how do internal factors influence young people's career choices;
- what external factors influencing the career choices of theoretical positions support;
- what sources are used by young people to get information about making their career choices;
- how young are planning to build a career at a place where they live.

The thesis is a theoretical starting point, Donald E. Super's dwelling life course theory, which describes the development of a career path of life. This theory combines psychology and social roles, theory of creating a comprehensive picture of the role of various career.

The first part deals with theoretical views, what is a career, career options, provides an overview of the theory and how the various authors describe this matter. In the second part describes what internal and external factors affecting career choices. The third part describes the study objectives, tasks, selection, analysis, research methods and findings. The fourth part analyzes the results of the study, highlights the findings and proposals.

KIRJANDUS

- Abiks otsustajale 2005. *Kutseõppeasutused*. Tallinn. Europrint: 49.
- Aimre, I. 2005. *Sotsioloogia*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia kirjastus.
- Aljas, R., Jakobson, R., Jürivete, T., Kriisa, S., Lehtsalu, M., Saar, K., Saar, T. 2011. *Põhikooli karjääriõpetuse valikaine õpetajaraamat*. Kolmas kooliaste. Tallinn: 27.
- Aljas, R.; Jakobson, R.; Jürivete, T.; Kriisa, S.; Lehtsalu, M.; Saar, K.; Saar, T.; Uusjärv, M. 2011. *Gümnaasiumi karjääriõpetuse valikaine õpetajaraamat*. SA Innove. Tallinn: 66.
- Allik, J., Konstabel, K., Realo, A. 2003. *Isiksusepsühholoogia*. Tartu Ülikooli Kirjastus: 58-59,66, 190.
- Bachmann, T., Maruste, R. 2001. *Psühholoogia alused*. Tallinn: 25.
- Born, Jürgen., Reila Bert. 2011. *Karjäär ja selle kujundamine. Uurimistöõ*. Pärnu Kuninga Tänav Põhikool: Pärnu: 9.
- Buckingham, D., Banaji, S., Carr, D., Cranmer, S., Willett, R. 2005. *The media literacy of children and young people: a review of the research literature*. Ofcom, London.
- Butterworth, G., Harris, M. 2002. *Arengupsühholoogia alused*. Tartu Ülikooli Kirjastus: 321.
- Elenurm, T. 2013. E-kursus: *Karjääri- ja talendi juhtimine*. Tallinn: 19-21.
- EÕASI= Elukestva Õppe Arendamise Sihtasutus Innove. 2007. *Koolist tööle*. Haridus ja tööturg: 13. 2007. Tallinn.
- Farr, Michael J. 2000. *Vali endale õige elukutse*. Avita: Tallinn: 8
- Ferry, T., Fouad, N.A., Smith, P. L. 2000. *The role of family context in a social cognitive model of career-related choice behavior*. Journal of Vocational behavior: 348
- Hansen, E. 2013. *Karjääriplaneerimine kursus*. Haridusministeerium.
- Heinjärv, L. 2010. *Karjääri planeerimist ja otsustamist mõjutavad tegurid Kiviõli I Keskkooli III kooliastmes. Karjääriteenuste põhialused*. Kursuse „Karjääriteenuste põhialused” lõputöö: 8, 12, 19.
- Herr, E. 1996. *Toward the Convergence of Career Theory*. In Savickas, Mark L., Walsh (Eds.) *Handbook of career counseling of theory and practice*. Palo Alto, CA: Davies- Black.
- Hirsjärv, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn. Kirjastus: 180,1 188, 206.

- ‘Holland, J. 1985. *Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Workkind Enviroment*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall: 14.
- Holland, J. 1992. *Adaptation in Natural and Artificial Systems*: 67, 184-185.
- MISA= Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Inimeste Inimesed. 2013. *Karjääriplaneerimine. I teema: Enese tundmaõppimine. Töölehtede kogumik kutseõppeasutuse õpilasele*: 20.
- Jamnes, P. 2001 *Õpetajale uuendatud riiklikust õppekavast*. Tallinn: Haridusministeerium: 113.
- Jamnes, P., Savisaar, K. 1988. *Karjäär- reedel või tee?* Koolibri: Tallinn: 5, 10, 32.
- Jamnes, P., Savisaar, K. 1998. *Kutsesuunitlustöö koolis*. Tallinn.
- Kabonen, K., Torma, M., Mägerja, E. 1998. *Kuidas kujundada oma karjääri*. Tallinn: 87.
- Kahn, A. 2008. *Väärtustatud väärtused. Väärtusliku elu vundament*. EE Koolitusekspress: 105.
- Kask, K. 2013. *Meedia mõju*. Avita: 8
- Kraav, I. 2002. *Inimeseõpetus õpik 7. kl*. Koolibri: 31, 32.
- KT= Karjäärinõustamise Teabekeskus 2005. *Haridus, tööhõive ja karjääriteenused*.Eestis: Tallinn: Elukestva Õppe Arendamise Sihtasutus Innove.
- Kõiv, K.; Edovald, T. 2004. *Inimeseõpetus: õpik 3. klassile*. Tallinn: Avita: 15.
- Lapan, R. T., Gysbers, N. C., Multon, K. D., Pike, G. R. 1997. *Developing guidance competency self-efficacy scales for high school and middel school students*. Measurement and Evaluation in Counseling and development: 4-16
- Leach, L., Zepke, N. 2005. *Student Decision- Making by Prospective Tertiary Students. A review of Existing New Zeland and Overseas Literature*. Ministry of Education, New Zealand: 161, 162-163.
- Lehtsalu, M., Mälksoo, K., Rammo, M. 2001. Tekste karjäärinõustamisest. *Karjäärinõustamise arengust Eestis ja teistes Euroopa riikides*. Sihtasutus Eesti Kutsehariduse: 30-31.
- Lehtsalu, M., Randver, N., Saar, T. 2007. *Elukestev õpe ja karjääriplaneerimine. Valikaine õpeajaraamat kutseõppeasutusele*. SA Innove: 10, 30, 70.

- Lehtsalu, M. 2010. *Põhikooli karjääriõpetuse valikaine õpetajaraamat*. SA Innove. Tallinn: 11,26.
- Lehtsalu, M., Pilli, E. 2010. *Karjääriõpetus. Ainaaraamat põhikooliõpetajale*. SA Innove.
- Lehtsalu, M. 2011. *Põhikooli karjääriõpetuse valikaine õpetajaraamat. Kolmas kooliaste*. SA Innove: 12-13, 68.
- Lomp, H. 2001. *Laste arusaamad väärtustest-Haridus*: 37.
- McEwan, T. 2001. *Managing Values and Beliefs in Organisations*. Prentice Hall. Medicina: 188, 206.
- Morgan, Isaac, Sansone. 2001. *The role of interests in understanding the career choices of female and male college students*. A Journal of Reseach: 9-26.
- Mägi, E., Nestor M. 2012. *Koolilõpetajad ja nende karjäärivalikud*. Tartu: 14-15, 15-16, 87.
- Niiberg, T. 2012. *Sõbraks olemise kunst*. Tallinn: 15.
- Perry, N., Vanzandt, Z. 1999. *Tulevikuvõimaluste uurimine. Kutsesuunitlusprogramm põhikooli õpilaste jaoks. Õpetaja juhend*. Omanäolise Kooli Arenduskeskus.
- Pöld, M. 2008. *Karjääriplaneerijale*. OÜ Karjääripöld: 3.
- Raav, E., Peetsmann M. 2010. *Noorte väärtushinnangud tänapäeva Eestis. Kursuse „Karjääriteenuste põhialused ” lõputöö*. Põlvamaa: 4-7.
- Rumberg, T., Uljas, J. 2001. *Psühholoogia gümnaasiumile*. Koolibri: 112-115.
- Saksakulm, T. 2004. *Teel töömaailma. Tööraamat VIII ja IX klassile*. Tabasalu: 12, 60.
- Saksakulm, T. 2001 *Kuidas leida sobivat töökohta? Tööotsija teejuht*. Ellervo:
- Sams, T. 2005. *Kooliõpilaste karjääriareng ja sellega seotud tegurid Superi karjääriarengu teooriast lähtuvalt*. Magistritöö. Tallinna Ülikool: Tallinn: 18.
- Savisaar, E. 2001 *Karjääriplaneerimine ja kutsesuunitluse valdkonnad*. Kogumikus: Tekste karjääriinõustamisest. Tallinn. Karjääriinõustamise Teabekeskus: 142-143.
- Sukamägi, A. 2000. *Karjääri kujundamine: kutsesuunitlus: materjale programmi läbimisel*. Haridusministeerium: 17.
- Super D. E. 1996. E. *Kutselise arengu perioodid*: 79-84, 114-119.
- Super, D. E. 1980. *A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development*. *Journal of Vocational Behavior*: 282-298.
- Suur, Ü. 2006. *Testid ja küsimustikud kutse- ja personaalivalikuks*: 90, 91.

- Tilk, M. 2008. *Narratiiv muinasaja kasvatuses*. Haridus: 25.
- Tuulik, M. 2006. *Kasvatuseõpetus*. Tallinn: REKK trükikoda: 47.
- Veisson, M., Jung, N., Lilles, L. 2010. *Väärtused koolieelses eas*. Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste instituut: 145- 147, 148.
- Vernik-Tuubel, E.-M., Kikas, H., Karon, K., Randaru, L., Juske, M., Lehtsalu, M., Lindpere, M., Randver, N., Paes, T., Saar, T., Kinkar, V. 2007. *Karjääriplaneerimine ja elukestev õppe. Valikaine õpetajaraamat*. Karjäärinõustamise Teabekeskus: 15, 17, 30.
- Vilu, A. 2004. *Oleviku väärtustamine- Sotsiaaltöö*: 6.
- Vinter, K, Siibak, A., Kruuse, K. 2010. Meedia mõjud ja meediakasvatus eelkoolieas. Haridus: 11.
- Ühiselt tulevikku. 2007. *Karjäärispetsialistide ja lastevanemate koostöö*. Koostajad Heina, M., Jagor, L. Tallinn: Elukestva Õppe Arendamise Sihtasutus Innove: 13, 15, 17, 18, 20.

Vene keelne kirjandus:

- Абрамова, Г. 1999. *Возрастная психология*. Академия. Екатеринбург: 483.
- Мещерякова, Б. Г., Зинченко В.П. 2006. *Большой словарь по психологии*. Прайм-Еврознак: 391.

Interneti allikad

- MISA= Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Inimeste Inimesed. *Karjääriplaneerimine IX klassi õpilastele*. http://www.meis.ee/raamatukogu?book_id=273&action=download2 (viimati vaadatud 04.05.2014).
- Rajaleidja. *Temperament ja iseloom*. <http://www.rajaleidja.ee/iseloom/> (viimati vaadatud 15.02. 2014).
- Rajaleidja. *Oskused ja võimed*. <http://www.rajaleidja.ee/oskused/> (viimati vaadatud 16.03.2014).
- Rajaleidja. *Sõbrad. Sõpruse positiivne mõju tööelule*. [http://www.rajaleidja.ee/ sopruse-positiivne-moju-tooelule](http://www.rajaleidja.ee/sopruse-positiivne-moju-tooelule) (viimati vaadatud 26.03.2014).
- Rajaleidja. *Teooriad ja paradigmad*. <http://www.rajaleidja.ee/matchingu-paradigma-ehk-joon-faktor-lahenemine> (viimati vaadatud 10.06.2014).
- Rajaleidja. *Karjääriplaneerimine*. <http://www.rajaleidja.ee/karjaariplaneerimine-2> (viimati vaadatud 10.05.2014).

Vinter, K. *Väike laps, meedia ja meediakasvatus*. Available at http://www.teatoimeta.ee/Vaike_laps_meedia_ja_meediakasvat_5.htm (viimati vaadatud 23.02.2014).

Koort, K. *Kool peab tagama ka karjääriteenused*. SA Innove. Available at <http://www.stardiplats.ee/uudised/kool-peab-tagama-ka-karjaariteenused> (viimati vaadatud 12.05.2014).

Randaru, L. *Karjääriõpetus. Õppeaine põhiteemad ja alateemad ning nende olulised aspektid*. Available at http://www.oppekava.ee/index.php/Valdkonnaraamatud_g%C3%BCmnaasium_KARJ%C3%84%C3%84RI%C3%95PETUS_%C3%95ppeaine_sisu_kirjeldus (viimati vaadatud 29.05.2014).

Reiljan, H. *Enesehinnangust*. Available at http://www.nooruse.ee/e-ope/opiobjektid/Karjaariplaneerimine_kursus/enesehinnang.html (viimati vaadatud 07.07.2014).

LISAD

LISA 1. Karjääriplaneerimise teoreetilised paradigmad

Rääkides karjääriplaneerimisest tuleks vaadelda karjääriteooriatega seotud paradigmasid.

Karjääriteooriatega seotud paradigmade tundmine aitab valida õige lähenemise raamistiku, mis vastab karjäärivalikutele arvestab sotsiaalmajanduslike mõjuritega nii globaalsel kui ka lokaalsel tasandil (Herr 1996). Alljärgnevalt on toodud üldistav lühikokkuvõte erinevate teoreetiliste koolkondade seisukohtadest läbi aegade.

Leach ja Zepke mudel

Leach ja Zepke (2005: 161) püüavad oma mudelisse koondada nii valikuetapid, kui valikutegijat mõjutavad sise- ja välistegurid. Nad kirjeldavad karjääri valiku kujunemist kolme astmena. Iga aste ja kaasnevad tegurid mõjutavad lõpliku otsuse kujunemist:

- eelsoodumus (tegurid: sotsiaal- majanduslik staatus, vanemate hoiakud ja kogemus, usk enese võimetusse, haridustee ja kultuuriline taust);
- otsimine (tegurid: karjääriväljavaated, akadeemiline edukus ja saavutused, erialahuvid, soolised erinevused, vanemate kaasamine, teabematerjalid, orienteeritus kogukonnale);
- valik (tegurid: sobivad õppeained, sotsiaalne sobivus, kultuurilised, soolised, ealised erinevused).

E. Ginzbergi kutselise arengu staadiumid

E. Ginzberg uuris kutselise arengu protsessi. Vastavalt Ginzbergi teooriale on võimalik jagada kutseline areng staadiumite ja perioodide järgi (Rumberg, Uljas 2001: 112-115):

1) Fantaasiastaadiumis lastele meeldivad elukutsed, mis ei ole seotud nende endi huvide ja võimete. Lähtutakse enamasti intuiitiivsest ettekujutusest ametitest (3.–10. eluaasta).

2) Proovistaadiumis läbitakse:

- a) Huvide periood (11.–12. eluaasta), mil käiakse mitmesugustes huviringides.
- b) Võimete perioodi (12.–13. eluaasta) enda võimete proovilepanek ja võrdlemine kaaslasega.
- c) Vajaduste perioodil (13.–14. eluaasta) hakatakse ennast üha enam seostama täiskasvanute vajaduste maailmaga ja käitatakse vastavalt sellele.
- d) Väärtuste perioodil (15.–17. eluaasta) kujuneb hinnanguline suhtumine elunähtustesse, edasiõppimisse ja elukutsetesse.

e) Üleminekuperiood (17.-18. eluaasta) asenduvad subjektiivsed valikukriteeriumid olukorra objektiivse hindamisega.

3) Realistlikus staadiumis (oluline periood 18.–23. eluaasta) oskavad noored teha enda huvidele, võimetele ja väärtushinnangutele vastavaid valikuid.

Vanemate klasside õpilased on proovistaadiumis — läbimisel on võimete periood, suurenenud on huvi vajaduste ja väärtuste tundmaõppimise vastu:

- a) Avastamisperiood (18.-19. eluaasta).
- b) Kristalliseerumisperiood (20.-21. eluaasta).
- c) Spetsialiseerumisperiood (22.-23. eluaasta).

Kõik noored läbivad need stadiumid individuaalselt. Juba lapsepõlvest kujunevad omadused, mis on vajalikud otsuste tegemisel gümnaasiumi lõpetamisel. Karjääri planeerimist võib pidada jätkuvaks protsessiks, mis hõlmab muutusi läbi kogu inimese elu, ning karjäärivalik pole tegelikult väga konkreetne ega lõplik toiming. (Jamnes 1998: 10)

Germeijs ja Verschueren karjäärivaliku etapid

Germeijs ja Verschueren on kirjeldanud karjäärivaliku etappe ja nimetanud kuus sammu, mida inimene peab otsustusprotsessis läbima:

- -kursi seadmine – teadlikkus otsustamise vajadusest ja motivatsiooni leidmine otsustusprotsessi süvenemiseks;
- -enese avastamine- enda erinevate külgede avastamine ja teadvustamine;
- üldine ümbritsevate tingimuste avastamine üldteabe kogumine karjäärivõimaluste kohta;
- - ümbruskonna avastamine süvitsi – sõelale jäänud karjäärivõimalusi puudutava üksikasjaliku teabe põhjalik kogumine;
- otsuse tegemine – eduka valiku tegemine erinevate võimaluste hulgast;
- enda sidumine valikuga – tehtud valikuga seotud kindlus ja pühendumine. (Mägi, Nestor 2012: 14- 15)

John H. Hollandi isiksuseomaduste kokkulangevuse teooria

Kõige vanem ja ühtlasi tuntuim on John Hollandi „isiksuseomaduste kokkulangevuse teooria”, mille peamiseks ideeks on tunda inimest ja püüda leida viis, kuidas teda

töökohaga kokku sobitada. Vaatluse all on inimese isikuomadused ja töö peamised tunnused. (Lehtsalu 2011: 12-13)

Holland (1985: 14) leidis, et inimese bioloogiline ja sotsiaalne pärilikkus koos elukäiguga loovad toimetulekuks iseloomuliku võimete struktuuri, taju, vilumused, vaated, elu eesmärgid, väärtused ja käitumisviisid. See omaduste kogum loob tagapõhja mõnede kutsete eelistamiseks. Selle teooria järgi on igapähe meist oma kutseuundumuse tüüp, mille tõttu meile teatud teguvusi rohkem meeldib teha ja teisi vähem, mõnda kutset eelistame ja teatud kutsed on meile vastukarva. Inimesed otsivad ümbrust ja kutseid, kus nad saavad enda oskusi ja võimeid rakendada, ennast teostada. Hollandi teoorial põhineb kutseuundumuse test, mille põhjal saab määrata enda isiksusetüübi.

Hollandi tüpoloogias on püütud siduda erinevaid isiksusetüüpe kindlate kutsekeskkondadega. Teooria põhineb asjaolul, et kutsealane edukus, rahulolu ja püsivus sõltub esmajärjekorras isiksusetüübi ja tegevuskeskkonna vastavusest. Ühe või teise kutseala esindajad on teatud määral sarnased. Samas tõmbab kutseala ligi sarnaste vaadete ja kalduvustega inimesi. Kindlates kutserühmades olevad inimesed on sarnased, nad reageerivad paljudes olukordades üsna ühetaoliselt, luues sellega iseloomuliku isikupärase keskkonna. (Holland 1992: 184-185)

Hollandi (1992: 67) järgi, inimesed püüavad leida sellist tööd, mis võimaldab neil tõhusamalt avada oma võimeid, väljendada oma hoiakuid, väärtusi ja huve.

Perry, Van Zandt (1999) keskenduvad karjääriõppe materjalid endiselt kolmele põhiteemale:

1. Kes ma olen (enda tundmaõppimine);
2. Kuhu ma lähen (võimaluste kaardistus ja analüüs);
3. Kuidas ma sinna saan (otsustamise, planeerimise ja toimetulekuoskused).

Neid põhiteemasid eakohase lähenemise ja kaasaegse karjääriteooria põhimõtete valguses käsitledes ongi võimalik toetada tänapäeval kiiresti muutavas maailmas toimetuleva inimese kujunemist.

LISA 2. Ankeetküsimustik. Narva linna gümnaasiumi lõpetajate karjäärivaliku mõjutavad tegurid

Olen:

- N
- M

Vanemate haridus:

Isa

- algharidus
- keskharidus
- kutseharidus
- kõrgharidus
- raske öelda

Ema

- algharidus
- keskharidus
- kutseharidus
- kõrgharidus
- raske öelda

Valige palun järgnevate väidete puhul Teie jaoks kõige õigem vastusevariant.

1-täiesti vale; 2-üldiselt vale; 3-ei oska öelda; 4-üldiselt õige; 5-täiesti õige

1. **Mulle tundub, et inimesena olen ma väärt vähemalt sama palju kui teised.** 12345
2. **Ma usun, et mul on mitmeid häid omadusi.** 12345
3. **Suudan asjadega hakkama saada sama hästi kui teised inimesed.** 12345
4. **Mul pole just palju, mille üle võiksin uhke olla.** 12345
5. **Mul on enesest positiivne ettekujutus.** 12345
6. **Üldiselt olen ma enesega rahul.** 12345
7. **Ma suudan saavutada kõik eesmärgid, mis ma endale püstitan.** 12345
8. **Ma usun, et suudan saavutada edu igas asjas, mille poole püüdlen.** 12345
9. **Kui mul on ees raske ülesanne, siis olen kindel, et saavutan selle.** 12345
10. **Kavatsen pärast keskkooli lõpetamist õpinguid jätkata.** 12345

11. **Olen juba otsustanud, mis liiki koolis õpinguid jätkan (kutsekool, ülikool vm).** 12345
12. **Olen juba otsustanud, millisel erialal jätkan.** 12345
13. **Tean, millistes koolides/koolis mind huvitavat eriala õpetatakse.** 12345
14. **Ei kavatse pärast keskkooli lõpetamist õpinguid jätkata.** 12345
15. **Kavatsen pärast keskkooli lõpetamist võtta aasta vabaks ja minna välismaale.** 12345
16. **Eriala valikul võtan kuulda vanemate nõu.** 12345
17. **Näen vanemate sekkumist minu ametivalikusse kui sekkumist minu eraellu.** 12345
18. **Ma ei lähe õppima mulle kõige enam huvipakkumamat eriala, sest mu vanemad ei toeta antud valikut.** 12345
19. **Leian, et vanematel on õigus sekkuda minu karjäärivalikut puudutavatesse otsustesse.** 12345
20. **Leian, et vanemate eriala mõjutab lapse eriala valikut.** 12345
21. **Minu valitud eriala pakub väljakutseid ja karjäärivõimalusi.** 12345
22. **Eriala valikul on oluline, et see võimaldaks saavutada kõrge positsiooni ühiskonnas.**12345
23. **Saan koolist piisavalt infot eriala valikuks vajaliku otsuse tegemiseks.** 12345
24. **Olen eriala valikul kasutanud professionaalse kutseenõustaja abi.**12345
25. **Valikained valmistavad ette tulevasteks kutse- ja ametivalikuteks.** 12345
26. **Otsustasin kelleks saada, sest:**
  - tundsin, et see eriala sobib mulle 12345
  - vanemad soovitasid 12345
  - isa soovitas 12345
  - ema soovitas 12345
  - sõbrad soovitasid 12345
  - klassijuhataja soovitas 12345
  - karjäärinõustaja soovitas 12345
27. **Valitud eriala:**
  - on hästi tasustatud 12345
  - on head karjääritegemise võimalused 12345
  - oleks huvitav töötada 12345
  - on ühiskonnas nõutav 12345
  - ma ei ole veel otsustanud 12345

28. Eriala valiku tegemiseks sain/saan informatsiooni:

- ajakirjandusest ja ajalehest 12345
- televisioonist 12345
- raadiost 12345
- internetist 12345
- kirjandusest 12345

29. Infot ja mõjutusi kutsevaliku tegemiseks sain:

- matemaatika tundidest 12345
- geograafia tundidest 12345
- võõrkeele tundidest 12345
- ajaloo tundidest 12345
- kehalise-kasvatuse tundidest 12345
- füüsika tundidest 12345
- tööõpetuse tundidest 12345
- keemia tundidest 12345
- psühholoogia tundidest 12345
- bioloogia tundidest 12345
- arvutiõpetuse tundidest 12345
- valikaine tundidest 12345

30. Kool mõjutab/mõjutas minu kutsevaliku tegemist:

- arenguestluste läbiviimisega 12345
- organiseerides külastusi firmadesse, messidele 12345
- viies tunnis läbi kutsesobivusteste 12345
- korraldades ekskursioone koolidesse 12345
- tutvustades erinevaid elukutseid 12345
- korraldades töövarjupäevi 12345
- ei mõjuta mitte kuidagi 12345

31. Arvan, et õnnelikuks eluks on muuhulgas tähtis:

- töö, mis võimaldab karjääri teha 12345
- töö, millega on võimalik hästi teenida 12345
- töö, mis pakub väljakutseid 12345
- töö, kus saab olla iseenda peremees 12345
- töö, kus ei ole palju vastutust 12345
- töö, mis on huvitav 12345

- töö, mis rahuldab moraalselt 12345

32. Olen nõus tegema tööd, mis

- on huvitav ja rahuldustpakkuv, kuid ei võimalda palju teenida 12345
- võimaldab hästi teenida, kuid ei paku väljakutseid ega rahulolu 12345

Tõmmake rist sobiva vastusevariandi ette

33. Oma tulevikuplaanides jõudsin selgusele:

- olen alati teadnud, kelleks tahan saada
- otsustasin keskkoolis
- olen otsusele jõudnud viimase kuu aja jooksul
- ei tea praegugi

34. Kus sa planeerid haridust saada

- Eestis
- Välismaal

35. Kui Sa ei asu peale gümnaasiumi edasi õppima, siis mida plaanid tegema hakata?

- lähen tööle Eestis
- lähen tööle välismaal
- puhkan

36. Kas Sinu tulevik saab olema seotud oma kodukohaga?

- jah
- ei
- ei oska öelda

37. Minu tulevik sõltub minust endast. 12345

38. Karjäär on minu arvates võimalus teenida suuremat sissetulekut. 12345

39. Karjäär on inimese isiklik areng nii tööalaselt kui ka isiku arenguna. 12345

40. Karjäär ja selle planeerimine on minu jaoks olulised. 12345

41. Karjäär sõltub haridusest. 12345

42. Karjäär sõltub isikuomadustest. 12345

43. Karjäär sõltub teistest inimestest. 12345

44. Missuguse sfääriga sa planeerib seotuda oma tulevik elukutse:

- Tervishoid 12345
- Sotsiaalteadus ja õigusteadus 12345

- Reaalained 12345
- Majandus 12345
- Kunst ja humanitaarained 12345
- Ettevõtte 12345
- Masinaehitus 12345
- Ehitus 12345
- Teenindus 12345
- Põlluharimine ja loomakasvatus 12345
- Haridus ja kultuur 12345
- Tööstuslik tootmine 12345

